

Turkish Studies

Volume 13/5, Winter 2018, p. 389-418

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13040>

ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Şubat 2018

✓ Accepted/Kabul: Mart 2018

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Abdulhalim AYDIN – Yrd. Doç. Dr. Abuzer KALYON

This article was checked by iThenticate.

SÜLEYMAN ÇELEBİ VE MELA HUSEYNÊ BATEYÎ'NİN MEVLİDLERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR BAKIŞ

Mustafa ÖZTÜRK*

ÖZET

İslam etkisinde gelişen klasik edebiyatta en çok rağbet gören türlerden birisi Hz. Muhammed'in doğumu etrafında şekillenen mevlidlerdir. Türk ve Kürt edebiyatı başta olmak üzere birçok İslam toplumunun edebiyatında sayısız mevlid eseri kaleme alınmıştır. Türk edebiyatında 200, Kürt edebiyatında da 60'ı aşkın mevlidin yazıldığı belirtilmektedir. Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-Necât* ile Mela Huseynê Bateyî'nin *Mewlûdu'n-Nebî* adlı eserlerinin karşılaştırmaya konu edilmesinde, bu iki eserin yazıldıkları dillerdeki en bilinen ve en yaygın mevlidler olması önemli rol oynamaktadır.

Süleyman Çelebi ve Mela Huseynê Bateyî'ye ait mevlidlerin biçim ve muhteva yönünden karşılaştırılması sonucunda, daha eski ve hacim bakımından daha geniş olan *Vesiletü'n-Necât*'ın, Nûr-ı Muhammedî'nin yaratılmasından Hz. Peygamber'in vefatına kadar olan geniş bir olay örgüsüne sahip olduğu anlaşılmaktadır. *Vesiletü'n-Necât*'ın, bu yönüyle Hz. Peygamber'in hayat safhalarından daha fazla unsuru konu edindiği tespit edilmektedir. Buna karşılık, *Vesiletü'n-Necât*'ta ele alınmayan bazı konulara Mela Huseynê Bateyî'nin *Mewlûdu'n-Nebî*'sinde değinildiği ve ortak işlenen bazı başlıkların da daha derinlikli ifade edildiği görülmektedir.

Belirtilen iki mevlidin şekil ve muhteva karşılaştırması üzerinde durulmuş olsa da, bunun gibi karşılaştırmaya konu olabilecek daha pek çok başlık bulunmaktadır. Osmanlı'daki Fetret döneminin hemen ardındaki dönemin ağır psikolojisiyle yazılmış *Vesiletü'n-Necât* ile *Mewlûdu'n-Nebî*'deki ahlaki nitelikli öğütler ile bunların didaktik yönlerinin de irdelenmesi faydalı olacaktır. Hz. Peygamber'in hayatını konu edinmeleri münasebetiyle birer siyer-i Nebi örneği olan bu mevlidlerin, kaynaklarına her ne kadar değinildiyse de bu konu daha derinlikli incelenmeye değer bir başlıktır. Edebî olmaları dışında aynı

* Yrd. Doç. Dr. Mardin Artuklu Üniversitesi kampüsü Edebiyat Fakültesi Kürt Dili ve Edebiyatı, El-mek: mustafaozturk@artuklu.edu.tr

zamanda dinî birer metin de olan Süleyman Çelebi ve Bateyî mevlidlerinin değerlendirilmeyi bekleyen bir başka hususiyeti de ehl-i sünnet düşüncesini halk arasında benimsenmesine katkıları ve onları okuyan müminleri, yabancı ve zararlı telakkilerden korumasıdır. Zira Süleyman Çelebi ve Bateyî mevlidlerindeki fikrî arka plan ehl-i sünnet telakkisine sıkı sıkıya bağlıdır.

Anahtar Kelimeler: Mevlid, Süleyman Çelebi, Vesiletü'n-Necât, Mela Huseynê Bateyî, Mewlûdu'n-Nebî.

A COMPARATIVE OVERVIEW OF THE MAWLIDS OF SULEYMAN CHELEBI AND MELA HUSEYNÊ BATEYÎ

ABSTRACT

In the classical literature which shape with Islamic impression, the most of demanding in mawlid that develope in Prophet Mohammad's birth. A lot İslamic Community's literature, Notably Turkish and Kurdish literature, have been written numerous mawlid work. It has compared Suleyman Chelebi's *Vesiletu'n Necat*'s with Mela Huseyne Bateyî's *Mewlûdu'n-Nebî*'s, it has played a crucial role with the most languages and common mawlid.

As a result of compared belong to Suleyman Chelebi and Bateyî mawlids, *Vesiletu'n-Necat* which is older and larger, has found that a common story arc, from Prophet Mohammad's birth to death. On that sense *Vesiletu'n-Necat* has been more determined with Hz. Muhammed's life. On the contrary it has stated that it doesn't mention a few subject in *Vesiletu'n-Necat* Mawlid's but we can find lots of subjects in Bateyî's *Mewlûdu'n-Nebi*.

It would be useful to examine the moral advices included in *Vesiletü'n-Necât* and *Mewlûdu'n-Nebî*, written under the harsh social conditions of the period which followed the Ottoman Interregnum Period, and their didactic aspects. Even if the sources of these Mawlids, which are the example of prophetic biography on the grounds of addressing the Prophet's life, have been mentioned, this issue deserves to be examined comprehensively. Although it has been focused on the shape and content of two mawlids in the limited scope of this study, there are many other topics that can be addressed comparatively. Apart from being literary and religious texts, another characteristic of the mawlids of Suleyman Chelebi and Bateyî, which should be evaluated, is their contribution to the adoption of the concept of followers of the sunnah among the community and protection of the believers from unknown and harmful concepts. Because the intellectual background of Suleyman Chelebi and Bateyî mawlids is tightly connected to concept of the followers of the sunnah (Ahl al-Sunnah).

STRUCTURED ABSTRACT

Islamic civilization is a common structure which is constituted by the contribution of every nation at a certain level. The societies involved

in this structure shown common tendencies in many areas such as social, political, intellectual, literary with centuries of experience. One of the most striking of these tendencies is the literature that developed under the influence of Islam. Although the language of the works is different, the literary literature produced by each Islamic society has included similar genres, forms, subjects and spiritual perspective. The love and attachment to the Prophet Mohammad, which is processed in great demand in various literary genres and forms developed under the influence of Islam, is the most meaningful example of this.

The Arabic word "mevlid/mawlid" is derived from the word "vilâdet/birth" and its plural form is "mevâlid/mawlıds". This word means in Arabic language " someone's date of birth" as a general time expression, "someone's place of birth" as a place expression and also "birth". In the course of time, mawlid has become a term which connotes the works that address the birth of the Prophet Mohammad, the time of his birth, his place of birth, his life, his miracles, holy wars, moral, his death etc. or the ceremonies in which these works are read.

It is not wrong to say that the literary genre Mawlid, which is observed that it extended back a long time in Turkish literature, is represented by *Vesîletü'n-Necât (Wasîlat al-Najât)* of Süleyman Çelebi. On the other hand, it can be stated that this genre is identified in Kurdish literature with *Mevlûdu'n-Nebî (Mawlid al-Nabî)* by Mela Huseynê Bateyî. The most prominent common feature of these mawlıds is that they have a deep and permanent influence on a very important part of the same genre of works written after them.

A great importance has been attached to the mawlıds written up as poems and many works have been composed in this genre. Although there are some disagreements about which one the first written mawlid in Turkish literature is, there is a consensus that *Vesîletü'n-Necât* is the most widespread and most influential Mawlid. When the general characteristics of Kurdish mawlıds are examined, it is seen that almost all of them are followers of Mela Huseynê Bateyî. From this point of view, a kind of *Bateyî school* can be mentioned with regard to Kurdish mawlıds. There is no Kurdish mawlid written without being influenced by Bateyî. The most obvious effect of Bateyî on all these Mawlıds is that they begin with the basmala and hamdala. All of them, more or less, mention the birth of the Prophet Mohammad. The birth (welcome) part of this mawlid is melodic. It is recommended to recite salawat in all of these mawlıds with chorus and prosody in order to escape from the eternal hellfire. The part of chorus, which has been a tradition, has begun to be used after Bateyî. The prayer part at the end of all the mawlıds and writing the mawlid in a poetic form are also influenced by Bateyî.

In the history of mankind, there is no other person who has been praised as much as the Prophet Muhammad and who has been the subject of a literary genre in every aspect of his life. It has constituted a great literature around every stage of his life until his death starting from his birth to his prophecy, holy wars and conquests, miracles, ascension, proper moral, behaviors and his sayings. Numerous examples of works written in mawlid genre, which has been arisen out of the Prophet Mohammad's birth in the literature influenced by Islam, have been put down in the literature of many Muslim nations and they have been read

and continues to be read by the believers in every occasion centuries in the excitement of a worship since centuries.

Although many examples of this genre have been written in Turkish and Kurdish literature, this genre is identified with the mawlid of Suleyman Chelebi in Turkish literature and Mela Huseynê Bateyî in Kurdish literature. The fact that these Mawlids have gained more reputation than their poets is an indication of their extent of adoption and popularity over the centuries. Since the day they were written, reciting Mawlids in holy nights, feasts, wars, births, weddings, deaths, in short, in almost every aspect of life has turned into a ritual in both Turkish and Kurdish societies. In this sense, it can be asserted that Mawlid has also turned into a common folkloric ritual in both societies.

The structural properties that converge these two works are arisen from the fact that they are written in the Mathnawi style, they have the same prosody, they use connective couplet, the welcome parts are very close to each other, they use the Arabic and Persian word groups similarly and many other features. These two Mawlids, which are found to have similar characteristics in terms of their shape and content as well as their differences, are considered to be among the most important classical works for the literatures of the languages they have written.

It is determined that Mawlids of Suleyman Chelebi and Bateyî do not overlaps each other in terms of their content and plot. The difference reveals itself in the introduction of the work and it is seen that Suleyman Chelebi concentrated on the uniqueness and dhikr of Allah and the virtues of this dhikr, while Bateyî emphasized the praise and gratitude to Allah. Attempt of 70 Jews coming from Damascus to Mecca to kill Abdullah and failure of this attempt by the command of Allah, Veheb's, the father of Aminah, intention to make her daughter to marry to Abdullah, marriage of Aminah and Abdullah and the issues described in this framework, Aminah's dreams during her pregnancy, the situation of Abdalmuttalib in Kaaba at the time of birth, the issue of the prophet's being given to his wet-nurse Halimah, the experience of various miracles related to the Prophet while they were in the Banu Sa'd tribe, completion of the Halimah's duty as a wet-nurse and bringing the Prophet back to his home, the disappearance of Prophet Muhammad in the vicinity of the Kaaba, and many other issues or events have not been mentioned in the work of Suleyman Chelebi.

The fact that the prophet is praised in various aspects and is mentioned with his miracles in every opportunity and the virtues of reciting Mawlid are listed and people are encouraged in this regard are the topics that both poets commonly address. In addition to these, the creation of the universe of living creatures, the importance of the soul of Mohammad (Nûr-ı Muhammedî) and its being the first living creature, the creation of the other things for the soul of Mohammad, the transfer of the soul of the Mohammad through the ancestors of the Prophet Mohammad until his birth, the birth of the Prophet, supernatural situations and incidents happened at the night when the Prophet was born and incredible incident that took place after the birth can be considered as commonly addressed issues. It should also be noted that while Suleyman Chelebi and Bateyî handle the common issues or events,

there may be differences between their locution and differences in the ways in which events are described in detail.

It would be useful to examine the moral advices included in *Vesiletü'n-Necât* and *Mewlûdu'n-Nebî*, written under the harsh social conditions of the period which followed the Ottoman Interregnum Period, and their didactic aspects. Even if the sources of these Mawlıds, which are the example of prophetic biography on the grounds of addressing the Prophet's life, have been mentioned, this issue deserves to be examined comprehensively. Although it has been focused on the shape and content of two mawlıds in the limited scope of this study, there are many other topics that can be addressed comparatively. Apart from being literary and religious texts, another characteristic of the mawlıds of Süleyman Çelebi and Bateyî, which should be evaluated, is their contribution to the adoption of the concept of followers of the sunnah among the community and protection of the believers from unknown and harmful concepts. Because the intellectual background of Süleyman Çelebi and Bateyî mawlıds is tightly connected to concept of the followers of the sunnah (Ahl al-Sunnah).

Keywords: Mawlid, Süleyman Çelebi, Vesiletü'n-Necât, Mela Huseynê Bateyî, *Mewlûdu'n-Nebî*.

GİRİŞ

İslam medeniyeti, onu oluşturan her milletin belirli ölçülerde katkı sağlayarak oluşturduğu müşterek bir yapıdır. Bu yapıda yer alan toplumlar, yüzyılların birikimiyle sosyal, siyasi, fikrî, edebî pek çok alanda ortak eğilimler göstermişlerdir. Bu eğilimlerden en dikkat çekici olanı, İslam etkisinde gelişen edebiyattır. Eserlerinin dili farklı olsa da, her İslam toplumunun ürettiği edebî literatürde benzer tür, şekil, konu ve ruh dünyasına yer verilmiştir. İslam etkisiyle gelişen edebiyatların çeşitli tür ve şekillerinde Hz. Muhammed'e duyulan sevgi ve bağlılığın büyük bir rağbetle işlenmesi bunun en anlamlı örneğidir. "Hz. Peygamber'e duyulan derin ve samimi sevgi etrafında naat, mevlid, siyer, miraciye, şefâatnâme, hilye, şemâyil, kırk hadis, yüz hadis, bin hadis tercümeleri, esmâ-i Nebî, mu'cizat-ı Nebî, ahlâku'n-Nebî, gazavât-ı Nebî, hicretü'n-Nebî, vefâtü'n-Nebî gibi pek çok dinî tür teşekkül etmiştir. Hz. Muhammed'e duyulan sevgi etrafında oluşan türler içerisinde mevlidlerin ayrıcalıklı bir yeri vardır. İslam âleminin genelinde Hz. Peygamber'in doğumu şerefini methedip şefaate ulaşmak arzusuyla mevlid türünde pek çok eser kaleme alınmıştır (Eroğlu, 2010: 126)." Hz. Peygamber'e duyulan sevgi ve bağlılığın bir ifâdesi olarak ortaya çıkan mevlidlerin Türk, Kürt, Arap, Fars, Boşnak, Çerkez, Arnavut, Tatar ve daha pek çok İslam toplumunun edebî üretimlerinde benzer biçimde yer alması, İslam medeniyetini oluşturan bu toplumların ortak duyuş ve düşünüşün edebî bir sembolü niteliğini taşır (Bkz: Okiç, 1974).

Arapça bir kelime olan "mevlid", "vilâdet" sözcüğünden türetilmiş olup çoğulu "mevâlid" dir. Bu sözcük, Arap dilinde umumî anlamda bir zaman ismi olarak "*herhangi birinin doğduğu zaman*", bir mekân ismi olarak "*herhangi birinin doğduğu yer*" ve ayrıca "*doğma, doğum*" gibi anlamları ifâde eder. Mevlid, zaman içerisinde Hz. Peygamber'in dünyaya gelişini, doğduğu zamanı, doğduğu yeri, hayatını, mucizelerini, gazalarını, ahlakını, vefatını vb. yönlerini konu alan eserleri veya bu eserlerin okunduğu törenleri karşılayan bir terim hâline gelmiştir. Terim anlamı dışında ayrıca, tasavvuf çevrelerinde ve İslam coğrafyasında velilerin doğum yıl dönümlerini de kapsayacak şekilde geniş bir anlam kazanmıştır (Akdağ, 2008: 85; Akyılmaz, 1999: 196; İçli, 2012: 1501).

Tarihte, mevlid türündeki ilk eserler, onuncu asırda Arap edebiyatında görülmeye başlanmıştır. İslam âleminde mevlid ismi ile ortaya konan türün müstakil ilk örneği Ebu'l-Ferec el-

Cevzî'nin *Mevlidü'n-Nebî* (yahut *el-Arûs*) isimli eseridir. Onun ardından Ebu'l Kâsım es-Sebtî, İbn Dihye, Zemlakânî'nin eserleri de ilk yazılan mevlidler arasındadır (Bkz: Durmuş, 2004). İlk örneklerine Arap edebiyatında rastlanan mevlid türü eserler, kısa süre sonra diğer Müslüman milletlerin de edebiyatlarında yer almaya başlamış ve bu türün güzide örnekleri gittikçe artmıştır. Türk ve Kürt edebiyatlarında verilen hatırı sayılır nicelikteki mevlid eserlerini de bu kapsamdaki iki önemli halka olarak değerlendirmek mümkündür.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında, İslam edebiyatında mevlid türünün iki önemli halkası olarak değerlendirilen Türk ve Kürt edebiyatlarındaki mevlidler genel bir bakışla ele alındıktan sonra, mevlid türünün Türk edebiyatındaki en önemli temsilcisi Süleyman Çelebi ile Kürt edebiyatındaki en önemli temsilcisi Mela Huseynê Bateyî'nin kaleme aldıkları mevlidler şekil ve muhteva unsurları bakımından karşılaştırılacaktır.

1. TÜRK VE KÜRT EDEBİYATLARINDA MEVLİD TÜRÜ VE TEMSİLCİLERİ

Türk edebiyatında daha eski bir geçmişe sahip olduğunu gördüğümüz mevlid türünün, Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât*'ı ile temsil edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Buna karşılık, Kürt edebiyatında bu türün Mela Huseynê Bateyî'nin *Mewlûdu'n-Nebî* adlı eseri ile özdeşleştiğini belirtmek mümkündür. Bu iki mevlidin öne çıkan en önemli ortak özelliği, kendilerinden sonra yazılan aynı türdeki eserlerin çok önemli bir kısmı üzerinde derin ve sürekli bir etki bırakmış olmalarıdır.

1.1. Türkçe Mevlidler ve Süleyman Çelebi

Türk edebiyatında manzum olarak kaleme alınan mevlidlere çok ayrı bir ihtimam gösterilmiş, bu türde pek çok eser verilmiştir. Türk edebiyatındaki ilk mevlidin hangisi olduğu konusunda bir takım görüş ayrılıkları bulunsada *Vesîletü'n-Necât*'ın en yaygın ve kendisinden sonra yazılanları en çok etkileyen mevlid olduğu konusunda görüş birliği vardır. "İlk Türkçe mevlid metni hakkında kaynaklarda açık bilgi yer almamakta ve Süleyman Çelebi'nin 812'de (1409) kaleme aldığı *Vesîletü'n-Necât* adlı mesnevinin ilk mevlid olduğu görüşü yaygın bir şekilde kabul görmektedir. Ancak bundan önce Türkçe yazılmış mevlid benzeri eserlerin varlığı da bilinmektedir. Bunlardan biri Ahmed Fakih'e (ö. 650/1252) ait *Çarhnâme* olup *Vesîletü'n-Necât*'ın hatime kısmında *Çarhnâme*'dekine benzer ifâdeler yer alır. Süleyman Çelebi'den kısa bir süre önce Erzurumlu Mustafa Darir'in yazdığı manzum-mensur eseri *Tercüme-i Siyer-i Nebi* de (yazılışı: 790/1388) yer yer mevlidi hatırlatmaktadır. Eserdeki manzum kısımlar bir mevlid metninden çok farklı olmadığı gibi *Vesîletü'n-Necât*'ın bazı yerleri de Darir'in eseriyle ciddi benzerlikler göstermektedir. Bu sebeple Darir'in siyerindeki manzum kısımların Türk edebiyatındaki ilk mevlid metni olması gerektiği ileri sürülmüştür (Aksoy, 2004: 482)."

Türk edebiyatı'nda yazılan mevlidlerin sayıları konusunda da henüz netleşmiş bir rakam telaffuz etmek mümkün değildir. Necla Pekolcay'ın (1992: 38) bu konuda belirttiği rakam bu mevlidlerin 200 civarında olabileceği yönündedir. Pekolcay'ın tespitine göre bu mevlidlerin bir kısmı Süleyman Çelebi'nin eserine aynen benzemekte, bir kısmı bazı motifler yönünden ayrılık göstermekte, geri kalanları ise Süleyman Çelebi'nin mevlidinden tamamen farklıdır.

16. yüzyıl kaynaklarından *Latifi Tezkiresi*'nde, o döneme kadar kaleme alınan mevlid sayısının *Vesîletü'n-Necât* dışında 100 olarak belirtildiğini dile getiren Hasibe Mazıoğlu, Latifi'nin bu tespitini dikkate alarak "Süleyman Çelebi'nin mevlidinin halk topluluğu üzerindeki etkisi bugüne kadar geldiğine ve elimizde XVI. yüzyıldan sonra yazılmış epeyce mevlid bulunduğu göre mevlid yazarlarının sayısı yüzü çok aşmış olmalıdır (Mazıoğlu, 1974: 31)." şeklinde bir görüş belirtmektedir. Çeşitli çalışmalarda Türk edebiyatında yazılan mevlid sayısının iki yüz civarında olduğu kabul edilmekteyse de, elde edilebilenler bu sayıya şimdilik ulaşmamıştır; fakat Süleyman Çelebi'nin

1409'dan itibaren oluşturduğu etki dikkate alındığında yazılan mevlid sayısının bu rakamı dahi geçmiş olabileceği düşünülmektedir.

Bugüne kadar yazılan Türkçe mevlidlerin genel özelliklerine bakıldığında bunların çoğunun "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" kalıbıyla ve mesnevi tarzında yazıldığı, hemen hepsinin ehl-i sünnet akidesine uygunluk gösterdiği, ayet ve hadislerden iktibaslara bolca yer verdikleri görülmektedir. Mevlidler genellikle tevhid, münacat ve na't (bazılarında ashab-ı kirama, çehar-yar-ı güzine methiye) ile başlamakta, kâinatın zuhur kaynağı olan Nûr-ı Muhammedî'den bahsedilerek Hz. Peygamber'in doğumuna geçilmekte, onun mi'racı ve diğer mucizelerinin anlatılmasının ardından vefatı konusuna yer verilmekte, en sonunda Resûl-i Ekrem ve ashabı başta olmak üzere eseri yazan, okuyan ve dinleyenler için bir dua ile sona ermektedir. Hemen her faslın bitiminde, içinde Hz. Peygamber'e salatın da bulunduğu vasıta beyitleri yer almaktadır (Aksoy, 2007: 325).

Türk edebiyatındaki en yaygın mevlid olan *Vesiletü'n-Necât*'ın müellifi Süleyman Çelebi, Bursa'da doğmuştur. Süleyman Çelebi ile ilgili bilgiler oldukça kısa ve çelişkilidir. Bazı yazma nüshalarda yer alan, "Yiğitlik dahi geçti şöyle hoca / Erişti şastlık u oldu koca" beyti, müellifin 812'de (1409) nazmettiği mevlidini altmış yaşında iken kaleme aldığını gösterdiğinden onun doğum tarihini 752 (1351) olarak kabul etmek mümkündür. Süleyman Çelebi'nin, Ahmed Paşa'nın oğlu ve Orhan Gazi'nin silah arkadaşı olan ve *Fusûsü'l-Hikem*'e bir şerh yazan Şeyh Mahmud'un torunu olduğu, Orhan Gazi'nin bu zata İznik'te bir medrese yaptırmış bulunduğu şeklindeki kayıtlardan onun ilimle uğraşan kültürlü bir aileden geldiği anlaşılmakta, taşıdığı "Çelebi" unvanı da aynı zamanda arif ve kâmil bir kimse olduğunu ortaya koymaktadır. Süleyman Çelebi'nin dinî ilimlere olan hâkimiyeti eserinde işlediği konuları ayet ve hadislerle ustaca desteklemesinden anlaşılmaktadır. Kaynaklar onun Yıldırım Bayezid devrinde bir süre Dîvân-ı Hümâyûn imamlığı yaptığını, 802'de (1400) inşası tamamlanan Bursa Ulu Camii imamlığına Emîr Buhârî'nin tavsiyesiyle getirildiğini nakleder. Mevlevî veya Halvetî olduğu ileri sürülen şairin "râhat-ı ervâh" terkinin gösterdiği 825 (1422)'te vefat ettiği kabul edilmektedir (Pekolcay, 2004: 485-486).

Süleyman Çelebi, *Vesiletü'n-Necât*'ı Hz. Peygamber'in diğer peygamberlerden üstün olduğunu ispat etmek üzere yazmıştır. Eserin kaleme alınmasını sağlayan ilginç olay *Latîfî Tezkiresi*'nde geniş bir şekilde anlatılmaktadır. Buna göre, İranlı bir vaiz Süleyman Çelebi'nin imâmı bulunduğu Bursa Ulu Camii'nde cemaate vaaz verirken Bakara Suresi'nin 285. ayetini tefsirinde hata etmiş ve "Hz. Muhammed ile Hz. İsa arasında fazilet açısından hiçbir fark göremediğini" söylemiştir. Cemaat arasında bulunan bir Arap buna itiraz eder. Güçlü ve kesin deliller ortaya koyarak bu ayete verilen anlamın yanlış olduğunu söyler; fakat şehir halkı arasında tereddüt hasıl olur. Bunun üzerine bu kişi Arap illerine, Halep ve Mısır'a giderek kendi görüşünün lehinde altı kez fetva getirir, fakat İranlı vaiz savında ısrarcı olur. Ancak yedincisinde vaizi yenmek mümkün olur. Bu hadise, vaizin yüksek makamlardan katline ferman çıkacak derecede ilerlemiş ve İranlı vaizin katliyle sona ermiştir. Yaşanan bu olayın etkisinde kalan Süleyman Çelebi, İslam peygamberinin diğer peygamberlerden daha yüce olduğunu ortaya koymak maksadıyla Mevlid'i kaleme alır (Pekolcay, 1992: 14).

Süleyman Çelebi'nin, *Vesiletü'n-Necât*'ı hazırlarken bazı eserlerden istifade ettiği anlaşılmaktadır. Bunların başında Arapça siyer kitaplarından Ebü'l-Hasan el-Bekrî'nin eserinin geldiği söylenebilir. Ayrıca Erzurumlu Mustafa Darîr'in tesiri altında kaldığı ileri sürülmekle beraber aslında her ikisinin de çeşitli siyer kitaplarından faydalanmış olduğu ihtimali daha kuvvetlidir. Bunun yanında Âşık Paşa'nın *Garibnâme*'sindeki beyit ve motiflerin mevliddekilerle benzerlik göstermesi, Ebü'l-Hasan'ın siyerinin *Garibnâme*'ye de kaynaklık etmiş olduğunu söylemeye imkân vermektedir. (Pekolcay, 2004: 486). Kemal Yavuz, Süleyman Çelebi'nin bu eserini yazarken yukarıda belirtilen kaynaklara Yunus Emre'yi de eklemektedir (Yavuz, 2007: 68).

Türk edebiyatında, Hz. Peygamber'in doğumunu anlatan çok sayıda mevlid yazılmış olmasına rağmen, bunlar içerisinde sadece Süleyman Çelebi'nin eserinin halk arasında bu derece revaç bulduğu ve sevildiği söylenebilir. Süleyman Çelebi'nin bilinen tek eseri olan *Vesiletü'n-*

Necât'ın 15. yüzyıldan bugüne kadar halk üzerindeki tesirinin kesintiye uğramadan devam etmesinin sebebini Köprülü, "Halk arasında okunmaya mahsus siyer kitaplarının en güzelini Süleyman Çelebi 812'de Bursa'da yazdı. Onun Mevlid manzûmesi asırlarca halk arasında okundu, hatta bestekârlar tarafından bestelendi. Her asırda ona birçok nazîre yazıldığı hâlde, ifadesindeki sadelik ve selâset, şâirin ilhâmındaki samimilik ve tabîlik, onu Türk edebiyatının bir şâheseri hâlinde asırlarca yaşattı (Köprülü, 2003: 372)." şeklinde dile getirmiştir.

1.2. Kürtçe Mevlidler ve Mela Huseynê Bateyî

Türk edebiyatında olduğu gibi Kürt edebiyatında da benzer saiklerle, mevlid yazımına büyük önem verilmiştir. Yakın zamanda, Kürt edebiyatında günümüze kadar yazılan mevlidler üzerine yapılan bir çalışmada (M. Z. Ertekin ve N. Ertekin, 2017), bu dille yazılan mevlidlerin sayısı 60 olarak tespit edilmiş ve bunların bir listesi verilmiştir. Buna göre, yazılan bu Kürtçe mevlidler 34'ü Kurmancî, 18'i Sorani/Hevrami ve 8'i de Zazaca lehçesi ile kaleme alınmıştır.

Türk edebiyatında Kürtçe ile yazılan mevlidlerden bahseden ilk kişinin M. Tayyib Okiç olduğu görülmektedir. Okiç, üç tane Kürtçe mevliden bahsetmekte ve bunlar hakkında tanıtıcı bilgiler vermektedir:

"Kürdizâde Ahmed Râmiz, Kürdçe bir mevlid manzumesi meydana getirmiştir. Matbû olan bu eserin, Süleyman Çelebi mevlidinin te'siri altında kalmış olduğuna muhakkak nazariyle bakılmaktadır. Nadir bulunan bu Mevlidin bir nüshası İstanbul'da Millet -Ali Emiri Kütüphanesinde-Türkçe matbû eserler arasında, 1369 kayıd no.sı altında mevcuttur. Bu mevlidi zikr eden yazarlar, mevcudiyetinden başka hiçbir malumat vermemişlerdir. Sadece mevcud olduğuna dair Ahmed Ateş, N. Pekolcay ve Faruk Timurtaş bilgi vermişlerdir. ... Mevlidin ikinci Kürdçesi, Zaza lehçesiyle, nazm edilmiş ve 1316 (1898) yılında Diyarbakır'da neşr edilmiştir. Bu matbû nüshanın baş sahifesinde şu ma'lumat verilmektedir: 'Diyar-ı Bekir Vilayet-i Celilesine tabi' Lice kazasına mülhak Hezan karyeli mekrûmetlü Ahmed el-Hassi Efendi'nin Zaza lisanı ile te'lif eylediği işbû Mevlidi Şerif Vilayet-i mezkûre Litografya matbaasında tab' ve neşr edildi.' Bu Mevliddeki Arapça olan 'Merhaba' bahri Süleyman Çelebi'ninkinden farklıdır. Salat ve selam refrain'leri hariç, Mevlid 351 beyitten ibaret olup tamamı 29 sahife'dir.

Mevlidin üçüncü Kürdçesi Şâfi'î Fıkıh âlimlerinden Ertuş'lu (El-Ertûşî) Hasan'ın manzûmesi'dir. İstanbul'da (Osman Bey Matba'asında) taş basması olarak, 1350 (1931) yılında tab' edilmiştir. Bu mevlidin başlık sahnesi Arapçadır. Bahir, fasıllar ise, başlıksız devam etmekte olup, ancak salat-selam beyitleriyle ayrılmaktadır. Sonunda nazmen Kürdçe bir Mevlid duası yer almaktadır. Fakat iki buçuk sahifelik Arapça bir du'a da mevcuttur. Mevlide Hazret-i Fatıma'nın vefatı bölümü de ilave edilmiştir. Salat-selam refra'ini Süleyman Çelebi'ninkine benzemektedir. Mevlidin tamamı 511 beyitten ibarettir (Okiç, 1975: 30)."

Ahmed Aymutlu da daha sonraki bir çalışmasında (1995: 218), Okiç'in burada bahsettiği Ahmed Ramiz mevlidinin Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât*'ının bir çevirisi olduğunu belirtmiştir. Necla Pekolcay da (1992, 28) Milli Kütüphane'de Kürtçe yazılmış bir mevlidin varlığından bahsetmiştir.

Kürtçe ile kaleme alınmış mevlidler genel özelliklerine baktığımızda, bunların neredeyse tamamının ilk Kürtçe mevlid eseri olan Mela Huseynê Bateyî'nin birer takipçisi mahiyetinde oldukları görülür. Bu açıdan bakıldığında, Kürtçe mevlidlerle ilgili olarak bir tür *Bateyî ekolünden* bahsetmek mümkündür. "Bateyî'nin hiçbir etkisinde kalmadan yazılmış bir Kürtçe mevlid yoktur. Bateyî'nin bütün bu mevlidlerin tamamı üzerindeki en belirgin etkisi, besmele ve hamdeylele başlamalarıdır. Hepsi, az veya çok, Hz. Peygamber'in doğumundan bahseder. Bu doğum bölümü (merhaba) melodiktir. Nakaratlı ve vezinli olan bu mevlidlerin hepsinde cehennem ateşinden kurtulmak için salavat getirilmesi salık verilir. Adeta bir gelenek hâline gelen bu nakarat kısmı Bateyî

ile başlamıştır. Ayrıca hepsinin sonunda dua kısmının bulunması ve manzum bir şekilde yazılmaları da Bateyî'nin etkisiyledir (Ertekin, 2015: 190)."

Tespit edilen Kürtçe mevlidlerin tamamının müelliflerinin, buna Mela Huseynê Bateyî de dahil, medrese tahsilinden geçmiş molla ve seydalar oldukları görülür. Eldeki verilere göre, Bateyî'nin mevlidini yazdığı 18. yüzyıldan 1960 yılına kadar herhangi bir mevlid yazılmamıştır.¹ Buradan hareketle, Kürtçe mevlidlerin neredeyse tamamının belirtilen bu tarihten itibaren kaleme alındığı, ya da başka bir ifadeyle söylemek gerekirse, Kürtçe mevlidlerin daha çok modern dönemin ürünleri olduğu iddia edilebilir. Kürtçe mevlidlerle ilgili belirtilmesi gereken diğer bir özellik de Bateyî'nin mevlidi dışındakilerin dil ve ifadelerinin son derece basit ve anlaşılır olmakla beraber edebî açıdan da zayıf olduklarıdır.

Kürtçedeki ilk mevlid olan *Mewlûdu'n-Nebî*'nin müellifi Mela Huseynê Bateyî'nin özellikle ismi ve yaşadığı dönem ile ilgili bazı yanlış bilgi ve kanaatler, müellifin soyundan gelen aile bireylerinden elde edilen belgeler ve bazı tarihi vesikalar sayesinde kısmen çözümlenmiş durumdadır. Bateyî, uzun bir süre 15. yüzyıl (1417-1495) şairi olarak kabul edilmiş; fakat belirtilen yazılı belgelerden elde edilen bulgular sonucunda, net bir tarih vermek mümkün olmasa da, Bateyî'nin 17. yüzyıl sonlarında dünyaya geldiği ve 18. yüzyılın ortalarına kadar yaşadığı anlaşılmıştır. Şairin ismi konusunda da durumun aydınlatıldığını söylemek mümkündür. Çeşitli kaynaklarda "Ahmet" ve "Hesen Ertuşi" gibi isimlerle anılan Bateyî'nin gerçek isminin "Huseyn" olduğu netleşmiş durumdadır. Bateyî'ye "Ertuşi" isminin yakıştırılması, aynı isimdeki aşiretin bir üyesi olmasıyla alakalıdır. Bundan dolayı, eserin yapılan birçok baskısında müellifin ismi Ertuşi şeklinde belirtilmiştir (İlhan, 2013: 5-9; Sadîni, 2015: 7-10; Adak, 2017: 3-4).

Şırnak ilinin Beytüşebbab ilçesine bağlı "Bate" köyünde doğduğundan dolayı "Bateyî" ismiyle anılan şair, bu ismi şiirlerinde mahlas olarak kullanmıştır. Küçüklüğünden itibaren ilim meclislerinde bulunan Bateyî, ilk eğitimini amcası Mela Ehmed'ten almış, 15 yaşına kadar medresedeki derslere devam etmiştir. Sonrasında Hakkâri ve Bahçesaray'da medreseye devam etmiştir. Erbil, Musul, Dohuk gibi yerlerde de medrese eğitimi almıştır. Bateyî'nin çeşitli köylerde imamlık yaptığı da bilinmektedir. Dinî ilimler yanında tıp ve edebiyat sahasında da kendini yetiştiren Bateyî'nin *Mewlûdu'n-Nebî* dışında kaynaklarda bahsedilen fakat tamamı ele geçmeyen *Divan*'ı, Klasik dönem Kürtçesinin zirvesi kabul edilen *Zembîlfiroş* adlı mesnevisi ve *Hemal* adlı alternatif tıp, dua ve muskallardan oluşan bir eseri de bulunmaktadır. Bahçesaray (Eski adıyla Mûks) da medresede hocalık yaptığı dönemde çığ altında kalıp vefat etmiştir. Doğduğu köye defnedilen Bateyî'nin kabri, günümüzde halk tarafından ziyaret edilmektedir. (Yanmış, 2012: 119; Sadîni, 2010: 21).

Tehsîn İbrahim Doskî, Bateyî'nin yazdığı mevlidin en önemli kaynağı olarak İbn-i Hacer-i Heytemî'nin (909-973) Arapçayla yazılmış mevlidini göstermektedir. İki mevlid arasındaki benzerlik ve farklılıklar üzerinde duran Doskî'ye göre, Bateyî bu Kürtçe mevlidini kaleme alana değin Kürtler, İbn-i Hacer'in söz konusu Arapça mevlidini mollaların Kürtçe çevirileri üzerinden okuyup dinlemişlerdir. Bunun temel nedeni, İbn-i Hacer'in kendileri gibi şafiî fıkından olmasının getirdiği itikadi güven duygusudur (Doskî, 2015: 140-141).

2. VESİLETÜ'N-NECÂT İLE MEWLÛDU'N-NEBÎ'NİN KARŞILAŞTIRMASI

Süleyman Çelebi ve Mela Huseynê Bateyî'nin farklı zaman ve dillerde kaleme aldıkları mevlidleri, klasik İslam edebiyatındaki mevlid geleneğine uygun olarak kaleme alınmış iki önemli eserdir. Yazıldıkları dillerde mevlid türünün ilk akla gelen ve bugün hâlâ en çok rağbet gören örnekleri olan Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât*'ı ile Mela Huseynê Bateyî'nin *Mewlûdu'n-*

¹ Mela Muhammed Siraceddîn Kurê Abdilhekîmê Xelîlî, *Kitêba Durra Birincî Mewlûda Kurmancî Mewlid-i Şerîf*, Esra Kitap. Nusaybin (Mardin), 1960.

Nebî'si arasında karşılaştırmaya değer pek çok başlık bulunmaktadır. Burada çalışmanın sathiliğine bağlı kalınarak bu iki eserin şekil ve muhteva unsurlarının karşılaştırması üzerinde durulacaktır. Mevlid metinleri üzerinde değerlendirmelerde bulunulurken Türkçe mevlid için Ahmed Aymutlu (1995), Kürtçe mevlid için de Ziver İlhan'ın (2013) neşrettiği metinler esas alınacaktır.

2.1. Şekil Unsurları Bakımından Karşılaştırma

Her iki eserin de beyit sayıları nüshalara göre değişmekle beraber, çalışmaya esas tutulan *Vesiletü'n-Necât*'ın tenkitli metninin (Aymutlu, 1995) 706, Kürtçe mevlid *Mewlûdu'n-Nebî*'nin tenkitli metninin (İlhan, 2013) ise 563 beyitten oluştuğu belirtilmesi gereken ilk şekil özelliğidir. Türkçe mevlidin bu metnine “Merhaba Faslı” dahil edilmemiştir. Bu yönüyle değerlendirildiğinde, Türkçe mevlidin hacim bakımından daha kapsamlı bir metin olduğu söylenebilir.

Mevlid türünde kaleme alınan eserlerde kullanılan hâkim nazım şekli mesnevidir. Edebiyatta genellikle uzun mevzuları anlatmak için tercih edilen mesnevi nazım şekli, kendine has tertip hususiyetleri ile diğer şekillerden ayrılır. Mevlid mesnevilerinde dikkati çeken şekle dair belirgin özellik, haneli şiirlerde rastlanılan vasıta beyitlerinin tekrarlanmasıdır (Eroğlu, 2010: 129). *Vesiletü'n-Necât*'ta bu şekildeki vasıta beyitlerine eserin çeşitli yerlerinde olmak üzere toplamda on dört defa yer verilmiştir:

Ger dilersiz bulasız oddan necât
‘İşk ile derd ile eydün es-salât (Aymutlu, 1995: 77, 85, 89 vs.)

Mewlûdu'n-Nebî'de de, eserin her nüshasında olmasa bile nüshaların çoğunda belli bölümler arasında aşağıdaki vasıta beytine yer verilmektedir:

Ger divên hûn jî narê bit necat
Bi ‘eşq û şewqek hûn bibêjin es-salat (İlhan, 2016: 38)

(Eğer ateşten necat bulmayı dilerseniz /Aşk ve şevk ile “es-salat” deyiniz.)

Genellikle uzun konuların anlatımında tercih edilen mesnevi nazım şekli, uzun anlatımlarda şairin zaman zaman monotonluğa düşme riskini de beraberinde getirir. Mevlid şairleri, metni akıcı kılmak düşüncesiyle anlatımlarında farklı nazım şekillerine yer vermektedirler. Süleyman Çelebi de bu şekilde bir tasarrufa giderek mevlidde 2 kaside ve bir gazele yer vermiştir (Aymutlu, 1995: 63; Timurtaş, 2005: VII). Bateyî'nin de buna benzer bir şekilde, bir na'ta yer verdiği görülmektedir (Sadîî, 2015: 20).

Mevlid türü eserlerde hâkim vezin fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün'dür. Remel bahrinin bu müseddes kalıbı Türk edebiyatında en çok kullanılan kalıplardandır. Kısa oluşu sebebiyle pek çok mesnevi bu kalıpla yazılmıştır. Aruzun bu vezninin halk şiirimizin 11'li hece ölçüsüne olan yakınlığı ve Türkçeye uyarlanışının kolay oluşu sebebiyle birçok mesnevi şairi tarafından tercih edildiği görülmektedir (Eroğlu, 2010: 131). Hem Süleyman Çelebi ve hem de Bateyî'nin mevlidlerinde bu belirtilen aruz veznini kullandıkları görülmektedir.

Eserler arasında karşılaştırmaya konu olabilecek bir diğer şekil unsuru da kullanılan kafiyelerin özellikleridir. Klasik edebiyat geleneği dahilinde kaleme alınmış olmalarına bağlı olarak her iki mevlidde de kulak için değil, göz için kafiye esas alınmıştır. Kafiyeleştirme konusunda her iki mevlidin ortak özelliği redif, tam ve zengin kafiyelere daha fazla ağırlık verilmesi ve yarım kafiyelerin nisbeten daha az kullanılmasıdır.

Kafiye konusunda bu iki eserin farklı bir özelliğinin olduğunu belirtmek gerekirse, Türkçe mevlidde kafiyelerin daha çok Türkçe kökenli kelimelerden, Kürtçe mevlidde ise Arapça ve Farsça kökenli kelimelerden seçilmiş olması dikkat çekmektedir. Bateyî'nin tunç kafiyesinin ahenk sağlayıcı

özelliğinden daha fazla yararlandığı görülmektedir. Aşağıda verilen beyitteki tunç kafiye benzer kullanımlara eserde çok rastlanır:

Emrî hate goşê Cibrîlê **emîn**
Qebzeyê bîne ji beyzayê **zemîn** (*İlhan, s.69/B.80*)

Benzer şekilde, Süleyman Çelebi'de de tunç kafiyenin pek çok örneğini görmek mümkündür:

Vahy için indükde Cibrîl-i **emîn**
Gökden ayrıldığı saatde **hemîn** (*Aymutlu, s.119/B.291*)

Kafiye konusunda belirtilmesi gereken diğer bu husus da Türkçe mevlidde cinaslı kafiyelere yer yer rastlanmasına rağmen, Kürtçe mevlidde hiçbir cinaslı kafiye örneğinin bulunmamasıdır. Türkçe mevliddeki cinaslı kafiye kullanımını şu şekilde örneklendirmek mümkündür:

Her nefesde işledüm ben **bir günâh**
Bir günâh için dimedüm **bir gün âh** (*Aymutlu, s.145/B.458*)

Mevlidler, sanat göstermekten çok okunup anlaşılması için yazılan eserler oldukları için dil ve üslup bakımından genelde sade ve anlaşılır bir özelliğe sahiptirler. Türkçe mevlidlerde bilhassa XV. yüzyıl mevlid metinleri sade dil kullanımıyla Türkçenin o dönemdeki saflığını ve güzelliğini yansıtan birer dil yadigârı durumundadırlar (Eroğlu, 210: 135). Süleyman Çelebi'nin mevlidi, 15. yüzyıl Anadolu Türkçesi dil hususiyetlerini taşıyan ve sanatlı nesir kaygısından uzak anlaşılır bir metindir. "Sehl-i mümtenî kabul edilen Vesîletü'n-Necât sade bir Türkçe ile yazılmıştır. Eserde fikir, bilgi ve duygular çok sanatkârane bir üslûpla anlatılmıştır. Müellifin ifâdeleri dinî heyecanına bağlı olarak gelişip zenginleşmiş ve ona dönemin çizgisini aşan şahsî ve sanatlı özel bir üslûp kazandırmıştır. Bu sebeple Vesîletü'n-Necât'ta motiflerin ve edebî sanatların kullanılışı yazarına mahsus olup tamamen orijinaldir. İfadeler halka yönelik konularda çok sade, dinî kavramların anlatımında bazan girift, fakat anlamın derinine inilince gönlü fethedecek özelliktedir (Pekolcay, 2004: 486)."

18. yüzyılın ilk yarısında kaleme alınan Bateyî'nin *Mewlûdu'n-Nebî*'si Kürtçenin Kurmanci lehçesinde kaleme alınmış ve daha çok Hakkari ağız dil ve söyleyiş özelliklerini taşımaktadır (Ertekin, 2015: 191-192). Bateyî'nin mevlidi ile ilgili kaleme alınan çalışmalar genel olarak eserdeki dilin sade, anlaşılır ve akıcı olduğu konusunda düşünce birliği göstermektedirler. Eserde kullanılan dilin, halkın kullandığı dil olduğu da bu görüşlerdendir (Bkz: Sadînî, 2013; Othman 2016). Bu tür görüşler, genel anlamda gerçeği yansıtmakla beraber, yine de bu eserin tam olarak anlaşılması için belli bir edebî birikime sahip olunması ve Arapça ile Farsça kelime hazinesinin temel altyapısına hâkim olunması gerektiğinin altını çizmek gerekir. Zira Kürtçe mevliddeki Arapça ve Farsça kelime, terkip ve diğer yapıların fazlalığının yanı sıra Kuran ve hadislerden yapılmış çok sayıdaki iktibaslar böyle bir altyapıyı gerekli kılmaktadır. Aşağıdaki örneğe benzer şekilde kısmen ve tamamen Arapçadan oluşan beyitlere mevlidin pek çok yerinde rastlamak mümkündür:

Sallî ya Rebbî 'ela Xetmî'r-Rusûl
Ma yemûcu'l-'aşıqûne fi's-subûl (*İlhan, s.61/B.18*)

Mewlûdu'n-Nebî üzerinde Arapça kadar Farsçanın da açık bir etkisi vardır. Bu etki en çok eserin bölüm başlıklarında kendini göstermektedir. Eserin Diyarbakır nüshası hariç, bütün nüshalarında başlıklandırılmaların Farsça olduğu görülmektedir (İlhan, 2016: 29). "Der Dil Üftaden ki Âmine Be 'Abdullah Bedehed" şeklindeki başlığı örnek göstermek mümkündür. Bunun dışında metinde pek çok Farsça kökenli kelime, terkip ve özellikle de edatlara rastlanmaktadır. Bateyî'nin

eserde kullandığı dil özellikleri arasında, yer yer Türkçe kökenli kelimelere de yer verdiğini belirtmek gerekir. Bunların sayısı fazla olmasa da o dönemdeki dil etkileşimini göstermesi bakımından belirtilmesi önemlidir:

Hem qebîla Se'dîyan diğer **bolûk**
Her dihatin ta Mekkeh telbê biçûk (*İlhan, s.102/B.338*)

Bateyî'nin mevlidindeki dilin sade ve anlaşılır olup olmadığı konusunda belirtilenleri Süleyman Çelebi'nin mevlidi için de aynen söz konusu etmek mümkündür. Tıpkı *Mewlûdu'n-Nebî*'de olduğu gibi *Vesîletü'n-Necât*'ın da, dilinin her ne kadar sade ve anlaşılır olduğunu kabul ediyor olsak da, yine de metni tam anlamıyla algılamak için belli oranda bir edebî birikim ve yeterli ölçüde Arapça Farsça dil birikimine sahip olmak gerekir. Buna ek olarak 15. yüzyıl Eski Anadolu Türkçesine ilişkin belli miktarda kelime, ek sistemi ve söyleyiş özelliklerine de vakıf olmak gerekir.

Bateyî'deki kadar yoğun olmamakla beraber Süleyman Çelebi'de de beyit veya mısra düzeyindeki Arapça ayet ve hadis iktibaslarına rastlanmaktadır:

Ol dürür Allâhü Kuddüsü's-Selâm
Rabb-i Bâkî lâ yemûtü lâ yenâm (*Aymutlu, s.75/B.22*)

Bateyî mevlidinde bölüm başlıklarının Farsça olarak verilmesine karşılık, Süleyman Çelebi mevlidine ait nüshaların pek çoğunda söz konusu başlıkların Arapça olarak verildiği görülmektedir. Eserin henüz baş kısımlarında verilen "Kâle'n-Nebîyyu Aleyhi's-Selâm Küllü Emrin Zî Bâlin Lem Yübdü' Bismillâhi Fehüve Ebter (*Aymutlu, 1995: 73*)" şeklindeki başlığı buna örnek göstermek mümkündür.

2.2. Muhteva Bakımından Karşılaştırma

Süleyman Çelebi ve Bateyî mevlidlerinin muhtevası ve olay örgüsüne bakıldığında benzerliklerin yanında pek çok farklılığın da olduğu görülür. Hz. Peygamber'in vilâdet mevzuu etrafında kaleme alınan bu iki mevlidden Bateyî'nin *Mewlûdu'n-Nebî*'sinin olay örgüsü, Hz. Peygamber'in nurunun yaratılmasından başlayarak sütannesini Halime'nin onu Mekke'ye geri getirmesiyle son bulur. Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât*'ında ise Hz. Peygamber'in vefatına kadar gerçekleşen geniş bir yelpazedeki olay örgüsü ele alınmıştır. Bunun yanında, Bateyî'de yer alıp da Süleyman Çelebi'de eksik bırakılan veya atlanan bazı hususların olduğunu da belirtmek gerekir. Muhteva karşılaştırmasında dikkat çeken diğer bir konu da, aynı olay veya durumun anlatılmasında birinin tafsilata girmeyi yeğlerken diğerinin aynı konuyu daha az beyitle geçiştirmesidir. Bu ve bunun gibi tasarruflar, muhteva karşılaştırmasında daha somut ölçülerle ortaya konacaktır.

Mevlidlerin muhteva bakımından nasıl bir konu hiyerarşisine sahip oldukları ve bunlarda diğerine göre eksik bırakılan hususların neler olduğunun anlaşılması amacıyla bunların muhtevasının tespit edilmesi yararlı olacaktır. *Vesîletü'n-Necât*'ın genel muhtevasını fasıllara göre şu şekilde belirtmek mümkündür:

Münacat: (1-32. beyitler) Allah'ın adının zikredilmesinin vacip olduğu / Esmâ-i hüsnâ.

Dua: (33-49. beyitler) Kendisi ve okuyucuları için dua / Kitabının kusurları için özür.

Hilkat (50-177. beyitler) Allah'ın ezeli ve ebedi olduğu / Allah'ın kudretinin sonsuzluğu / Kâinatın ruh-ı Muhammedî için yaratıldığı / Bütün peygamberlerin Hz. Muhammed için gönderildikleri / Hz. İsa'nın göğe çıkması / Hz. Âdem'in yaratılışı / Peygamberlerin geliş sırası / Nûr-ı Muhammedî'nin intikal ederek aslına ulaştığı / Hz. Muhammed doğmadan evvel pek çok işaretin ortaya çıkması.

Vilâdet: (78-323. beyitler) Hz. Muhammed'in medhi / Doğum esnasında Hz. Âmine'nin şahit olduğu ilginç olaylar.

Miraç: (324-384. beyitler) Hz. Muhammed'in mucizeleri / Miraç hadisesi.

Hicret: (385-462. beyitler) Hz. Muhammed'in bazı vasıflarının anlatımı.

Nasihat: (463-594. beyitler) Süleyman Çelebi'nin okuyuculara nasihati / Süleyman Çelebi'nin günahlarından dolayı pişmanlığı ve ihtiyarladığı ile ilgili ifâdeleri.

Vefat: (595-644. beyitler) Hz. Peygamber'in ihtiyarladığı / Hz. Peygamber'in hastalığı ve vefatının yaklaşmış olduğu / Peygamberimizin vasiyeti / Hz. Ebubekir'in mihraba geçişi ve duyulan acı / Arapça bir medhiye / Cebrail'in ve ardından da Azrail'in gelişi / Vefatın belirtilmesi / Sahabenin matem.

Hatime: (645-706. beyitler) Dünyanın geçici olduğu ve herkesin bir gün öleceği / Okuyucuya nasihat / Şairin öldükten sonra rahmetle anılmak istediği / Kendisinin ve din kardeşlerinin cennete girmesi için niyaz / Eserin adı, yazılış yeri ve tarihi.

Vesîletü'n-Necât'ındaki muhteva değerlendirildiğinde, *Mewlûdu'n-Nebî*'de Miraç, Hicret, Hz. Peygamber'in vefatı gibi pek çok başlık ve bunların etrafında gelişen olayların eserde işlenmediği görülür. Zira daha önce de belirtildiği gibi, Bateyî'de mevlid Hz. Halime'nin Hz. Muhammed'i Mekke'ye geri getirmesiyle sonlandırılmaktadır. Eserlerdeki muhtevanın daha net karşılaştırılabilmesi amacıyla bundan sonraki kısımda, Bateyî'nin mevlidindeki her bir bölümün muhteva ve olay örgüsü ayrıntılı olarak verilecek ve ardından o bölüm çerçevesinde Süleyman Çelebi'nin mevlidiyle benzer ve farklı yanları ifâde edilecektir.

1. Bölüm (1-11. beyitler; s. 59-60): Bateyî'nin mevlidinde besmeleyle başlayan ilk bölüm 11 beyitten oluşmaktadır. Bölümdeki ilk beyitlerin genel fikri Allah'a verdiği nimetlerden dolayı şükr edilmesidir. İslam'ı kendilerine gönderdiği, Hayrî'l-beşer olarak nitelendirdiği Hz. Peygamber'in ümmetinden oldukları, Kuran-ı Kerim'i miras olarak verdiği ve Hz. Peygamber'i ve dar-ı selamı vermek suretiyle dinini ikmal edip üzerlerindeki nimeti tamamladığı için Allah'a şükredilmektedir. Hamd ve sena hislerinin en güzel ifâdesini bölümün ve aynı zamanda eserin ilk beytinde görmek mümkündür:

Hemdê bêhed bo Xudayê 'alemîn
Ew Xudayê daye me dînê mubîn (*İlhan, s.59/B.1*)

(*Sonsuz hamd olsun âlemlerin Rabbine / Din-i mübini bize veren o Huda'ya*)

Şükür faslının ardından, Allah'ın kudretini ve eşi benzeri olmadığını, isimleri üzerinden ifâde eden Bateyî, Allah'ın elsiz ayaksız yılan ve karıncaları rızıklandığını, kalplerdeki söylenmemiş sırlara vakıf olduğunu ve gökleri sütunsuz olarak yarattığını belirterek Allah'ın sonsuz gücünü ifâde eder. Bölümün son üç beytinde de şair, Allah'tan kendilerini doğru yola iletmesini, işledikleri suç ve hatalara rağmen ihsan ve keremini esirgememesini ve Hz. Muhammed'in iman sancağı altında sürekli olarak bulunmanın nasip olmasını niyaz eder. Bateyî bütün bu duyguları Allah'ın Esma-i Hüsnâ'sı ile belirtir. Zü'l-Celal, Razık, Rahman, Rahim, Alim, Latif, Kerim gibi isimleri özellikle zikreder.

Vesîletü'n-Necât'ın ilk bölümünü teşkil eden 1-34. beyitler mevlid-i şerif kıraatında "Tevhid Bahri" olarak adlandırılır. Eserdeki ilk 7 beyit bir çeşit "Besmele" bölümüdür. Allah adını anarak işe başlanırsa her işte kolaylık olacağı, o işten kötü bir şeyin sadır olmayacağı, işlerin ancak bu şekilde tamamlanabileceği, aşk ile bir kere Allah denirse günahların sonbahar yaprağı misali döküleceği, her murada bu şekilde ulaşılabileceği ve Allah'ın rahmet kılması için aşk ile bu ismin zikredilip gözyaşı dökülmesi tavsiye edilmektedir. Allah adının zikrinin salık verildiği ilk beyit şu şekildedir:

Allah adın zikir idelüm evvelâ
Vâcib oldur cümle işde her kula (Aymutlu, s.73/B.1)

Süleyman Çelebi, ilk bölümde 7 beyitlik besmele faslından sonra bölümün sonuna kadar Allah'ın isimleri ve sıfatlarını peş peşe zikrederek Allah'ın birliğini ve kudretini ifade etmiştir. Süleyman Çelebi'nin Allah'ın isim ve sıfatlarının zikrine münacat bölümünün ilk 7 beyti hariç, neredeyse tamamında yer verdiği, Bateyî'nin ise bu isim ve sıfatların çok az bir bölümüne yer verdiği görülmektedir. İki eserin münacat bölümlerine baktığımızda Bateyî'nin Allah'a şükür, ve yakarışı ön plana çıkardığı, Süleyman Çelebi'nin ise Allah'ın birliği ve zikri ile bu zikrin faziletlerine yoğunlaştığı söylenebilir.

2. Bölüm (12-24. beyitler; s. 60-61): Bateyî mevlidinin ikinci bölümü “Der Na't-ı Muhammed (Sallallahu ‘Aleyhi ve sellem)” başlığını taşıyan ve Hz. Peygamber'in övgüsünün yapıldığı 13 beyitlik bir na'attır. Hz. Muhammed'in her hastalığın şifası olduğu, ümmetin gören gözleri olduğu, her iki cihanın dayanağı olduğu, günahkarların sığınağı ve koruyucusu olduğu, yedi gökteki nurun habibi olduğu, camid olan iki alemin ruh-ı revanı, canı olduğu, Beytül-Haram'ın onun ayağının tozu toprağı olduğu, İbrahim, Nuh ve İsmail gibi peygamberlerin iftihar olduğu gibi pek çok övücü özellik sıralanmıştır.

*Mewlûdu'n-Nebi'*dekine benzer, Hz. Peygamber için söylenmiş müstakil bir övgü bölümü *Vesiletü'n-Necât*'ın 160-184 ve 278-287 beyitleri arasında müstakil birer bölüm olarak yer almaktadır. Süleyman Çelebi bu beyitlerde; Hz. Peygamber'in nurunun bütün cihani kapladığını, çünkü ondan eserlerin belirdiğini, Şeriat-ı Muhammedî'nin hüküm sürmeye başlaması ve Hz. Peygamber'in cihana gelmesiyle beraber tevhid servinin iman ravzasında boy verdiğini, vahiy bulbülünün Hak ravzasında ötmeye başladığını ve akıl, gönül ve canın güzel ıtırar saçmaya başladığını, inciler saçan Mustafa'nın ortaya çıkmasıyla beraber diğer dürr ü cevahirin kıymetten düştüğünü, küfür, kibir ve dalalet pazarının onun koyduğu hükümlerle harap olduğunu, dinin kandilinin tütmeye başlamasına mukabil bütün kafir ve şirk ehlinin ona rakip duruma düştüğünü Hz. Peygamber'e övgü duygusu içerisinde ifade etmiştir.

Mesnevî nazım şekliyle yazılan metinlerde bir vesileyle Esmâ-yı-Hüsna ve Esmâ-yı Nebi'nin sıralandığına sık sık rastlamaktayız. *Vesiletü'n-Necât*'ın 160-184 beyitlerinde bulunan övgü kısmının özellikle Hz. Peygamber'in Esmâ-i Nebi'si üzerinden yapıldığı dikkat çekmektedir. (Bkz: Belenkuyu, 2015: 190-191). İki eserdeki Hz. Peygamber övgüsü arasındaki en dikkat çekici nokta Süleyman Çelebi'nin övgü üslubunda Bateyî'ninkine nazaran daha mecazî ve soyut bir üslup benimsemiş olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında peygamber övgüsünün Süleyman Çelebi'de daha edebî nitelikleri haiz olduğunu savunmak mümkündür.

Söz konusu iki bölüm arasında örtüşen diğer bir unsur da her iki müellifin övgü sonunda birkaç beyitle acziyetlerini ifade edip niyazda bulunmuş olmalarıdır. Bateyî, hamd ü sena sancağının sahibi olan Allah'a seslenerek, sayısız günah ve noksanlığı bulunduğunu ve kıyamet gününde bu sancağın altında bulunmayı dilediğini belirtmektedir:

Ey şefî' ü sahîbê alayê hemd
Min hene bêhed guneh nîsyan ü 'emd (İlhan, s.61/B.23)

(Ey şafi ve hamd sancağının sahibi! / Bende sayısız günah, nisyan ve [günahlara] niyet var.)

Lê me hêvî wasiq e dê ez feqîr
Jê rê alaya te bim roja 'esîr (İlhan, s.61/B.24)

(Fakat ümitvarım ki ben fakir / kıyamet gününde sancağının altında bulunayım.)

Noksanlığını itiraf ettikten sonra, yine de ümitli olduğunu ifade etme durumu S. Çelebi'de de benzer bir şekilde Peygamber'e övgü bölümünün sonunda yer almıştır:

Gerçi ki yok dürür bu Süleymân'da hoş amel
Lâkin anun ümîdi dahi vâ-ı Mustafâ (Aymutlu, s.117/B.271)

3. Bölüm (25-45. beyitler; s. 62-64): “Der Feza’îl-i Mewlûdu’n-Nebî (Sallallahu ‘Aleyhi ve sellem)” başlığıyla verilen üçüncü bölüm 21 beyitten müteşekkildir. İsminden de anlaşılacağı gibi bu bölümde mevlid okumanın ve onunla meşgul olmanın erdemleri sıralanmaktadır. Mevlid’i dinleyene müjde kapılarının açılacağını belirten Bateyî, Hz. Peygamber’in mevlid ile ilgili sözlerini bu tezine dayanak yapar. Buna göre; o yüce sıfatlı Peygamber buyurmuştur ki: “Kim ki mevlid dinlerse onun derecesi büyür, mahşer gününde onun şefaâtçisi olacağım ve cennette de ona taze Kevser suyu vardır. Mevlidimden tek dirhem karşılığı bile bir dağ dolusu kıyıl altındır. Allah için onu fakirlere bahşedin ve mevlidin kıymetini iyice belleyin.”

Mevlidin faziletlerine dört halife ve diğer büyük zatlar tarafından da işaret edildiğini belirten Bateyî, devam eden beyitlerde yine mevlidin faziletlerini anlatırken, aynı zamanda mevlid merasimini de tasvir eder: Bulgur ve şerbetle eş dost herkesin hazır edilerek çıkarın yakılması ve o şekilde Hz. Peygamber’in mevlidinin okunmasını salık veren Bateyî, bu şekilde ölümlerin ruhlarının Hz. Peygamber’le beraber o meclise toplandığını, o merasimde taam adına her ne yenirse mübarek olacağını, hatta mevlidin sözleri suya okunduğu takdirde türlü illetlere şifa olacağını ve tek sikkayı bile bereketlendirip artıracığını, okunduğu mekânın meleklerle dolup taşacağını, kem gözleri uzaklaştıracağını tek tek anlatır. Yani kısacası o mevlidi okuyanların veya dinleyenlerin bundan çokça fayda tahsil edeceğini örnekleriyle izah eder ve en son bir uyarıda da bulunmayı ihmal etmez:

Qedrê mewlûdê nizanım bêjim ez
Lêk hişyar bin da nebîte cergebez (İlhan, s. 64/B. 45)

(Mevlid’in kadrini söylemeye muktedir değilim / Yine de âgâh olun ki, [Mevlid] cünbüşe dönmesin.)

Bateyî’dekine benzer, mevlid okumanın ve dinlemenin faziletlerinin anlatılarak büyük zatların sözlerinin bu görüşe dayanak yapıldığı herhangi müstakil bir bölüm Süleyman Çelebi’de bulunmamakta ise de, mevlid okumaya teşvik edilen beyitlere dağınık hâlde eserin bazı bölümlerinde rastlanmaktadır. Süleyman Çelebi, yazdığı *Mevlid*’in sıradan bir söz olmadığını okuyucusunu ihtar edercesine şu şekilde ifade eder:

Mustafâ’nun Mevlid’idir bu kelâm
Sanmanız bunu kelâm-ı her avâm (Aymutlu, s.97/B.151)

Devamındaki beyitlerde *Mevlid*’ine izzet kazandıran kişinin, Hz. Peygamber’den izzet bulacağını belirterek Hz. Peygamber’in o kişilere şifa olmasını diler. Eserin 166-170. beyitlerinde okuyucuya seslenerek bülbül gibi sermest olup şakımak için *Mevlid* okunmasını tembihlenmektedir:

Mustafâ’nun Mevlid’ini okusun
Şevk ile sermest oluban şakısun (Aymutlu, s.99/B.162)

Bu beytin ardından sıralanan beyitlerde ise Peygamber aşığı olan kişinin *Mevlid*’e kulak tutup dinlemesi ve anlatılan her şeyi idrak etmesi gerektiğini, çünkü bunun dinin direği olan Hz. Muhammed’in mevlidi olduğunu, bunu dinlemeyen ve manasını düşünüp anlamayanların da utanç içinde kalmaları dilenmektedir.

Bateyî ve Süleyman Çelebi’nin kendi mevlidleri hakkındaki düşüncelerine bakıldığında, Bateyî’nin okuyucuyu teşvik amacıyla mevlidin erdemlerini sıralamaya ağırlık veren bir üslup ortaya

koyduğu; Süleyman Çelebi'nin ise bu teşviki daha çok bir "gereklilik" duygusu içerisinde verdiği ve bu bahsi son derece kısa tuttuğu görülür.

4. Bölüm (46-78. beyitler; s. 65-68): 33 beyitten oluşan eserin dördüncü bölümü "İbtida-yi Nûr-ı Muhammed (Sallallahu 'Aleyhi ve sellem)" ismiyle verilmiştir. Nûr-ı Muhammedî ve kâinattaki diğer varlıkların yaratılışının tedricî bir yöntemle anlatıldığı bölümdür. Bölümdeki beyitlerde kâinattaki varlıkların yaratılış öyküsüne göre Allah, daha Arş, Ferş, Kursi, Kalem, Levh ve Enbiyalar yok iken kendi Nur'undan bir avuç aldı, ona "Habibim Ahmed ol!" dedi. Ardından o Nur, 624.000 yıl boyunca tesbih etti. Daha sonra o nur için Kudret, Tazim, Minnet, Merhamet, Saadet, Keramet, Menzilet, Hidayet, Nübüvvet, Rif'at, Taat, Şefa'at'ten oluşan 12 Hicab yapıldı. O Hicabların her birisi, -tam süresini ancak Allah bilir- o Nur'da birkaç yıl durdu. O hicabların her birisi Allah'ı özel ve ayrı bir tespihle tespih ediyorlardı. Daha sonra Allah, o nuru adları Nusret, Merhamet, Kudret, İrfan denizleri olan dört büyük denize attı. Marifet denizinden çıktığı vakit o nurdan damlalar damlamaya başladı. 124.000 damla. O damlaların her biri bir peygamber oldu. Daha sonra "Allah, o nurdan bir cevher yarattı ve ona nazar etti. Cevher iki parça oldu. Birinci parçaya Heybet nazarıyla, ikinci parçaya Şefkat nazarıyla baktı. Birinci cevher, Allah'ın heybetinden ve korkusundan durmayan, sürekli hareket eden bir deniz oldu. Deniz kaynadı, köpük ve duman çıktı. Köpük yer, duman gökyüzü oldu. Diğer yarısını da (cevherin ikinci parçası) Arş, Kürsi, Kalem ve Levh yaptı (Kızıl, 2012: 126).

Mevlidlerde peygamberin doğumunun yanı sıra kâinatın yaratılışı ile ilgili bilgiler de bulunmaktadır. Her iki doğum/yaratılmanın iç içe işlendiği eserler, yaratılışın öyküsünü barındırmaktadır. Mevlid ile kutsal ve bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini anlatan mitolojik anlatılar arasında yaratılışın öyküsü yönüyle benzerlik bulunmaktadır. (İçli, 2012: 1499). Bateyî mevlidinde kâinatın ve Hz. Muhammed'in nurunun yaratılması aynı bölümde iç içe ele alınmıştır. Süleyman Çelebi'de ise kâinatın ve Hz. Peygamber'in nurunun yaratılması 50-155 beyitleri arasında (s. 81-97) ard arda gelen altı ayrı bölümde birbiriyle bağlantı kurulabilecek şekilde işlenmiştir.

Kâinatın yaratılış öyküsüne, hem Bateyî ve hem de Süleyman Çelebi'de önemli yer ayrılmıştır. Süleyman Çelebi'de kâinatın yaratılışıyla ilgili fikrî eksen aşağı yukarı Bateyî'ninkiyle uyumakla beraber bu konu Bateyî'de daha teferruatlı ve fikrî altyapıya dayalı olarak işlenmiştir. Varlığın yaratılışı bahsi Süleyman Çelebi'de daha çok Allah'ın varlığının başının ve sonunun olmadığı, mutlak hâkim olduğu, birliği, âlemleri yaratması, hiçbir şeye muhtaç olmadığı ve Allah'ın kudretine nihayet olmadığını ortaya koyma çerçevesinde kalmıştır. Aşağıdaki iki beyit bu bahsin özetini ortaya koyar mahiyettedir:

Gerçi yokdan bunları var eyledi
Kudretin bunlardan izhâr eyledi (Aymutlu, s.81/B.54)

Bir kez "ol" demek ile oldu cihân
"Olma" dirse girir yok olur hemân (Aymutlu, s.81/B.56)

Bateyî ve Süleyman Çelebi, Nûr-ı Muhammedî teriminin anlatımında ortak bir eğilime sahiptirler. Nûr-ı Muhammedî, Hz. Peygamberin âlemin yaratılışından önce mevcut bir varlık olduğunu ifâde için kullanılan bir ıstılahtır. (Demirci, 1997: 179-180). Süleyman Çelebi'de ilk yaratılan varlığın Hz. Muhammed olduğu ve diğer bütün yaratılmışların yegâne varlık sebebi olduğu düşüncesi şu şekilde işlenmiştir:

Hak Te'âlâ ne yaratdı evvelâ
Cümle mahlûkdan kim ol evvel ola

Hem sebep olmuş ola bu varlığa
Işık ile dinleyeni iy Hak yarlığa

Mustafâ nûrını evvel kıldı var
Sevdi anı ol Kerîm-i Kirdigâr (Aymutlu, s.83/B.64-66)

Andan oldı her nihân ü âşikâr
Arş ü ferş ü yir ve gök her ne ki var

Ger Muhammed olmaya idi ey yâr
Olmaz idi ay ve gün leyl ü nehâr (Aymutlu, s.85/B.72, 73)

Aynı düşünceler, yani yaratılan ilk varlığın Hz. Muhammed olduğu ve diğer tüm yaratılmışların onun hürmetine var edildiği fikri Bateyî’de de benzer bir şekilde ele alınmıştır:

Girtî yek qebze ji nûra xwe Xuda
Gote wê: “Kûnî Hebîbî Ehmeda”

([Kendi] nurundan bir tutam tutup Hûda / “Habibim Ahmed ol!” dedi ona.)

Hêj ne ‘erş û ferş û kûrsî û qelem
Hêj ne lewh û enbiyayê muhteşem (Îlhan, s.65/B.46, 47)

(Henüz ne Arş ile Ferş ve ne Kürsü ile Kalem / Henüz ne Levh ve ne enbiya-yı muhteşem)

Ger nebûya ew Muḥammed lewh û ‘erş
Min netînane wucûdê ta bi ferş (Îlhan, s.67/B.69)

(Eğer olmasaydı o Muhammed, Levh u Arşı ta Ferşe kadar vücuda getirmezdin.)

Nê tu û nê Cennet û narê mezin
Cumle eşya min ji bo wî çêkirin (Îlhan, s.67/B.70)

(Değil mi ki, seni, Cenneti ve büyük ateşi / Onun için yarattım cümle eşyayı)

Süleyman Çelebi’de Hz. Muhammed’in övgüsü, bu konuya bağımsız ve uzun bir bölüm ayrılmasına bağlı olarak, daha fazla argüman içermektedir. Hz. Muhammed’in, cedleri olan kendinden önceki peygamberlere himmet etmesi 74-85 (s. 85-87) beyitlerinde anlatılmıştır. Bu beyitlerde belirtilen düşüncelere göre; eğer Muhammed olmasa idi Âdem’e gökten tac-ı izzet inmez ve tevbesi kabul edilmez, Nuh da tufandan necat bulamazdı. İsa eğer göğe yükselmeye yol bulduysa bu sırf ilerde Muhammed’in ümmetinden olmak içindi. Musa’nın elindeki asa Muhammed’in izzetiyle ejderhaya dönüştü. Bu şekilde Hz. Peygamber’in diğer peygamberlere istimdatta bulunduğu ve onlardan üstün olduğu anlatılmaktadır. Söz konusu üstünlüğün ifâdesi en güzel aşağıdaki beyitte dile getirilmiştir:

Gerçi kim anlar dahi mürsel dūrūr
Lîkin Ahmed efdal ü ekmeli dūrūr (Aymutlu, s.87/B.86)

Bateyî mevlidinde, Süleyman Çelebi’de olduğu gibi Hz. Peygamber’in diğer enbiyadan üstün olduğuyla ilgili bu bölümde bir düşünce ele alınmamıştır; fakat selamlaşmanın ne şekilde sünnet derecesinde bir farz hâline geldiği işlenmiştir. Bu konu Allah ile Peygamber’i arasındaki selamlaşma diyalogunda verilmektedir:

Gote ewwel “Ya Muḥammed es-selam”
Hem “eleyke” gote Rebbê layenam
Da cewaba ‘en Habîbî’l-’îzzetî:
“We ‘eleyke es-selam û rahmetî”

Büye sunnet lew selam û reddê ferz
Cumle ehwalê dî paşê kirne ‘erz (*İlhan*, s.68/B.73-75)

(*Rabb-i layenam Evvela dedi ki: “Ya Muhammed esselamualeyk” / İzzet sahibi olan Habib’in cevabını verdi: “Ve aleykesselam u rahmeti” / Sünnet olmuş bundan dolayı o selam farz derecesinde / Sonra diğer cümle ahvali etmişler arz*)

İki mevliddeki kâinatın ve Hz. Muhammed’in yaratılışı ile ilgili bölümler karşılaştırıldığında, *Vesiletü’n-Necât*’ta varlığın yaratılışı bölümünün kısa tutulduğu, Hz. Muhammed’le ilgili bölümün daha tafsilatlı verildiği görülür. *Mewlûdu’n-Nebî*’nin ise bu iki konuyu tek bölümde vermesine bağlı olarak, konuları iç içe verdiği, daha çok kâinatın yaratılışı meselesine odaklandığı ve bu konuyu verirken de daha felsefi bir üslup benimsediği gözlenir.

5. Bölüm (79-116. beyitler; s. 69-73): Mevlidin bu bölümü, “Der Halkiyat-ı Âdem Peygamber (‘Aleyhi’s-selam)” ismindeki 39 beyitlik kısımdır. Hz. Âdem ve Nûr-ı Muhammedî’nin yaratılışı ile etrafındaki ayrıntıların betimlendiği bölümün konusu şu şekilde özetlenebilir:

Allah’ın Âdem’i yaratma iradesi Cebrail’e eriştiği vakit Beyza-yı Zemin (Resul’ün kabri)’den bir avuç toprak getirip saf Tasnim suyuyla ta beyaz bir inciye benzeyene kadar yoğurup onu hamur hâline getirdi. Ardından o hamura âlemin doğu ve batısı ile kara ve denizlerini gezdirdi ve bu hâl üzere binlerce yıl geçti. Derken, Allah kudret eliyle Âdem’i halk ederek kendi ruhundan ona üfleyince melekler ona secde ettiler. Böylece Âdem, Hz. Muhammed’in nurunu yüklendi, yani onun sülbüne hazine oldu. Ardından bir ağaç dışında, her nimetten tatsın diye onu cennete gönderildi. Âdem’in ardında saf saf dizilen melekler, onun sırtındaki nura dikkat kesilince, Âdem bunun sebebini merak etti. Allah, o nuru taşıdığını ve bu yüzden meleklerin uzaktan bunu seyretnmek için geldiklerini söyledi. Bunun üzerine Âdem, yakarak o nurun önüne getirilmesini isteyince Allah, o nuru Âdem’in önüne getirdi. Ortalık nura gark olunca hem Âdem, hem de melekler tahayyür ettiler. Âdem “Başka nur kaldı mı?” diye sorunca “Resul’ün ashâbı” cevabını aldı. Âdem, onların nurunun da parmaklarına gelmesini arzu edince Ebubekir, Osman, Ömer ve Ali’nin de nurları parmaklarına yerleştirildi. Derken, Âdem ve Havva yasaklanan o tatlı ağaçtan yiyince cennet hüllesi bedenlerinden çıkarılıp dünyaya gönderildiler. Âdem bu durumdan dolayı çok pişmanlık çekip yıllarca gözyaşı döktü. Döktüğü gözyaşlarından toprak, çamur oldu, bitkiler, ağaçlar yeşerdi. Bu pişmanlık üzerine Cebrail gelerek pişmanlığının kabul olunduğunu söyledi.

Bateyî’de Hz. Âdem’in kıssasının verildiği bu bölüme karşılık gelen bir bölümün benzeri Süleyman Çelebi’de de bulunmaktadır. Süleyman Çelebi’de “Fî Beyân-i Hilkat-i Âdem Aleyhisselâm ve İntikâl-i Nûr-ı Muhammed Aleyhisselâm Min Ensâbihi” ismiyle verilen ve 117-135 arasındaki beyitlerde (s. 91-95) yer alan bu bölümde Hz. Muhammed’in soyunun ve Nûr-ı Muhammedî’nin yaratılıp intikal ettirilmesi bahsi aynen işlenmiştir. Burada konu, Hz. Âdem’in yaratılması ve bahsedilen nurun ilkin onun alınına konulmasından başlatılmaktadır:

Hak Teâlâ çün yarattı Âdem’i
Kıldı Âdem’le müzeyyen âlemi
Âdem’e kıldı ferîştehler sücûd
Hem ana çok kıldı ol lutf ıssı cûd
Mustafâ nûrını alında kodı
Bil Habib’im nûrıdır bu nûr didi (*Aymutlu*, s.91/B.117-119)

Muhammed'in nurunun Hz. Âdem'in alnına konulması, Bateyî'de farklı anlatılmıştır. Bateyî mevlidinde bu nur Hz. Âdem'in önce sırtına konur, Âdem Allah'tan dileyince de bu nur daha sonra önüne getirilir:

Pif kirê rûhê xwe û bû nazenîn
Lew melek hatin ji bo wî sacidîn (*Îlhan, s.70/B.88*)

(*[Allah] kendi ruhundan ona üfleyince nazenin oldu / Böylece melekler gelip ona sacidin oldu*)

Bû xezîne ew ji bo durra yetîm
Daniye pişta wî ew nûra 'ezîm (*Îlhan, s.69/B.89*)

(*Hazine oldu o Dürr-i yetime / O azim nuru sırtına indirince.*)

Gote Adem: "Ey Xudawendê felek
Min divêtin bêne pêş min ew melek (*Îlhan, s.71/B.95*)

(*Dedi ki Âdem: "Ey feleklerin Rabbi, o meleklerin önüne gelmesi gerek."*)

Hem bi fermana Xuda wê sa'etê
Nûr ji piştê hate nivê cebhetê (*Îlhan, s.71/B.96*)

(*Hem Allah'ın fermanıyla o saat / Nur, sırtından önüne geldi.*)

6. Bölüm (117-127. beyitler; s. 73-75): "İntikal-i Nûr-ı Muhammed (Sallallahu 'Aleyhi ve Sellem) başlığı altında verilen 11 beyitte Bateyî, önceki bölümde Nûr-ı Muhammedî'nin yaratılmasını Hz. Âdem'le ilişkili olarak vermiş, bu bölümde de bu nurun Peygamber'in doğumuna kadar cedleri vasıtasıyla intikal ettirildiğini anlatmıştır. Hz. Muhammed'in 21 ceddinin isminin verildiği görülmektedir. Bateyî bu isimleri şecere hâlinde sıralarken, bu soydan asla kötü bir kimsenin sadır olmadığını ve Âdem'e varana dek, silsilede sayılan bütün cedlerinin cennete gideceklerini de eklemiştir.

*Mewlûdu'n-Nebî'*deki bu bölüm, *Vesîletü'n-Necât*'ta yukarıda değinilen ve 117-135 arasındaki beyitlerde yer aldığı belirtilen bölümde geçer. Süleyman Çelebi bölümde, tıpkı Bateyî gibi, Nûr-ı Muhammedî'nin yaratılması ve Âdem'den başlayarak ataları vasıtasıyla ta Hz. Peygamber doğana kadar intikal ettirilmesini işlemiştir; fakat bundan önce Allah'ın ilkin Hz. Muhammed'i yarattığı, onu yaratılmışların en hayırlısı eylediği, o olmasaydı hiçbir şeyin vücuda getirilmeyeceği gibi konular da yine bu bölümde ele alınmıştır. Buna göre, Allah önce Âdem'i yaratarak âlemi müzeyyen kıldı ve melekler ona secde ettiler. Hz. Muhammed'in nurunu da onun alnına koydu ve bu nur daha sonra diğer atalarına bu hâl üzere Hz. Muhammed'in doğumuna kadar tevarüs etmiştir.

Bateyî'de Hz. Âdem'in sırtına (daha sonra önüne), Süleyman Çelebi'de ise Hz. Âdem'in alnına konularak nakledilen Nûr-ı Muhammedî'nin Hz. Peygamber'in hangi cedleriyle nakledildiği her iki eserde de zikredilmiştir. Bateyî'nin Âdem ve Şit dışında belirttiği cedlerin isimleri; Abdullah, Abdülmuttalip, Haşim, Abdülmenaf, Kusayy, Kîlab, Murre, Ka'b, Lü'eyy, Galib, Fîhr, Malik, Nadr, Kinane, Huzeyme, Müdrike, İlyas, Mudar, Nizar, Ma'd, Adnan şeklinde sıralanmıştır. Bu kişilerin, Hz. Âdem'den başlayarak Nûr-ı Muhammedî'yi sırayla birbirlerine devrettikleri ve bunların sayılarının 21 olduğu şu beyitle ifâde edilmiştir:

Jê rê 'Ednan ta ji 'Ebdullah guhist
Bîst û yek bab in hemî rast û durist (*Îlhan, s.74/B.120*)

(*Adnan'dan ta Abdullah'a erişene kadar / Yirmi bir babadır, hepsi de doğru dürüst.*)

Bateyî mevlidinde Nûr-ı Muhammedî'nin intikal ettirilmesi konusunu ele alan 6. Bölüm, Süleyman Çelebi'de 112-137 arasındaki beyitlerde (s. 91-95) ifâde edilmiştir. Süleyman Çelebi, mezkur nuru intikal ettiren Peygamber cedlerini; Âdem, Havva, Şit, Anuş, Kaynan, Mehayil, Yarid, Uhnuh, Müteveşlah, Lemk, Nuh, Sam, Erfahşed, Abir, Faliğ, Erg, Saruğ, Nahur, Tarah, İbrahim ve İsmail şeklinde belirtmektedir. Burada da Bateyî de olduğu gibi 21 isim verilmiştir. Süleyman Çelebi'de dikkat çeken en önemli şey, bu silsilede Hz. Havva'nın da zikredilmiş olmasıdır:

Sonra Havvâ alınına nakl itdi bil
Turdı anda dahi nice ay ve yıl (*Aymutlu*, s.93/B.121)

Bateyî ile Süleyman Çelebi'nin saydıkları isimlerde dikkat çeken diğer bir husus da; Bateyî ve Süleyman Çelebi'nin Hz. Peygamber'in birbirinden farklı ced silsilesini nakletmiş olmalarıdır. Bateyî Hz. Peygamber'in yaşadığı zaman dilimine daha yakın cedlerini zikrederken, Süleyman Çelebi'nin Hz. Âdem'den itibaren olan cedleri sıraladığı dikkat çekmektedir.

7. Bölüm (128-162. beyitler; s. 75-79): “Der İntikal-i Nûr-ı Muhammed (Sallallahu Te’ala ‘Aleyhi ve Sellem)” isimli 35 beyitlik bu bölümde Hz. Muhammed'in babası Abdullah'ın doğumu ile Hz. Muhammed'in ana rahmine düştüğü sırada oluşan ilginç olaylar ele alınmıştır.

Abdullah doğduğunda alnında Muhammed'in nuru parlamaktadır. Abdullah'ın doğumuyla Hz. Yahya'nın Şam'da bulunan ve şehit edildiği sırada cübbesine bulaşan kan tazelenmiştir. Bunu gören rahipler, İncil ve Tevrat'ın haber verdiği anın yaklaştığını telaşla anladılar; çünkü Yahya'nın kanının tazelenmesi buna delalet eder. Ön almak için Abdullah'ı öldürmeye kast ettiler, fakat Vedud olan Allah'ın hıfzı ve Nûr-ı Ahmed onların şerrini def etti. Derken, Abdullah büyür ve onun alımı karşısında herkes hayranlık içindedir. Abdullah bir gün babasına, Beşir Vadisi'ne gittiğini ve oradayken sırtından büyük bir nur çıktığını, yükseldiğini, ikiye ayrıldığını, birinin şarka, diğerinin garba gittiğini ve hemen döndüklerini gördüğünü, gökyüzünün ikiye ayrıldığını, nurun, semanın yedinci katına çıktığını, tekrar gelip sırtına girdiğini vs. söyler. Bunun üzerine babası onu müjdeleyerek: “Gözümün nuru, Eşref-i Mahlukat, Şah-ı Emin, Sultan-ı Cihan senden olacak, bunu şeksiz şüphesiz bil. Bunu rüyamda gördüm ve beklenti içerisindeyim. Ahmed senden olacak” dedi.

Süleyman Çelebi mevlidinde bu bölümdeki olaylara karşılık gelen herhangi bir anlatım bulunmamaktadır.

8. Bölüm (163-182. beyitler; s. 79-82): 20 beyitten oluşan “Der Dil Üftaden ki Âmine be ‘Abdullah Bedehed” isimli bölümde, Yahudilerin Hz. Peygamber'in babası Abdullah'ı öldürmeye çalıştıkları olay anlatılmaktadır. Özel seçilmiş 70 Yahudi bu iş için Mekke'ye gelirler. Abdullah'ı öldürmeden Şam'a dönmeye yeminli olan bu Yahudiler fırsat kollarlar; ta ki Abdullah bir gün çöle yalnız başına revan olduğunda ağzı kanlı kurtlar gibi üzerine üşüşürler. Bu sırada ava çıkmış olan Âmine'nin babası Veheb de bu olan bitene şahit olur. Veheb, ansızın gökten yeşil libaslı, gül yanaklı bir ruhani (melek) ordusunun indiğini görür. O Yahudileri tarumar edip ortadan kaldırır. Abdullah'taki sırta taaccüp içinde şahit olan Veheb, kabul ederse kızı Âmine'yi onunla evlendirmeyi tam o anda gönlünden geçirir.

Bateyî mevlidinde belirtilen bu olaylar Süleyman Çelebi'de bulunmamaktadır.

9. Bölüm (183-232. beyitler; s. 82-87): “Ameden-i der An Vakt-i İntikal-i Nur Ba Âmine” başlığı altındaki bu bölüm 50 beyit hacminde ve Hz. Peygamber'in ebeveyni Abdullah ile Âmine'nin evlenme süreçlerini betimlemektedir. Önceki bölümde Abdullah'la ilgili bu acayip olaya tanıklık eden Veheb eve döner ve eşine her şeyi anlatır. Veheb'in eşi bunun üzerine Abdulmuttalib'in evine gider ve kızları Âmine'yi Abdullah'la evlendirmek istediklerini söyler. Bir süre sonra Abdulmuttalib, huyu ve güzelliği dillere destan olan Âmine'yi oğlu Abdullah için ister ve ardından

düğün merasimleri gerçekleştirilir. Bölümde; Âmine'nin huy ve cemal güzelliği, kız isteme ve evlilik töreni, Âmine ve Abdullahın evlendikleri duyan 200 genç kızın evlendikleri gece hasedlerinden ölmeleri, Cebrail'in bu müjdeyi ruhanî âlemde her tarafa duyurması ve etrafında oluşan olaylar, o gece putların ve İblis'in tahtının yüz üstü olması ve İblis'in Ebu Kubeys dağına gelerek haykırmaya başlaması, bu evlilikle bütün şerirlerin devrinin kapanarak Muhammed'in devrinin başladığı ve ümmetinin en hayırlı ümmet olduğu gibi pek çok ayrıntı uzun uzun anlatılmıştır.

Süleyman Çelebi'de bu bölüm bulunmamaktadır.

10. Bölüm (233-257. beyitler; s. 88-90): 25 beyitten oluşan “Der Müddet-i Vakı’at-ı Hamli-i Âmine” adlı bölümde Hz. Âmine'nin hamilelik sürecinden bahsedilir. Hamileliğin altı ayına kadar Âmine, bu gebelikten bir eser görmemiştir. Altı aydan sonra Âmine gaybdan bir ses işitir ve Hatemi Enbiyaya hamile olduğu müjdesini alır. Ardından Âmine'nin bu hamilelik sürecinde gördüğü rüyalara da değinilerek rüyalarında Âdem, Şit, İdris, Nuh, Hud, İbrahim, İsmail, Musa ve İsa peygamberlerin Hz. Muhammed'i Âmine'ye mejdelemelerinden bahsedilir. Âmine henüz altı aylık hamileyken eşi Abdullah, ticaret için Şam'a doğru yola çıkar ve Medine'de 25 yaşındayken vefat eder; böylece Hz. Peygamber henüz doğmadan Dürr-i Yetim olmuştur.

Süleyman Çelebi'de, Bateyî'deki bu bölümle örtüşen, yani Âmine'nin gebeliği konusunda söylenmiş çok az sayıda beyit bulunmaktadır:

Âmine Hâtun Muhammed ânesi
K'ol sedefden oldu ol dūr dânesi (Aymutlu, s.95/B.138)

Çünkü Abdullah'dan oldu hâmile
Vakt irişdi hefte vü eyyâm ile (Aymutlu, s.95/B.139)

11. Bölüm (258-282. beyitler; s. 91-93): 25 beyitlik “Ameden-i Vakt-i Vilâdet-i Seyyidina Muhammed (Sallallahu ‘Aleyhi ve Sellem)” isimli bölümde Hz. Peygamber'in doğumu anlatılmaktadır. Rebiülevvel ayının 8, 9, 10, 11. gecelerinde bu kutlu doğum sürecinde yaşananlar ve ardından 12. gecesinde doğumun gerçekleşmesi “Devlet mumunun yükselmesi” şeklinde ifâde edilmiştir. Doğum gecesinde Abdulmuttalib'in de Kabe'de bulunduğu ifâde edilmiştir. Vilâdet sırasında Âmine'nin yaşadıkları yine Âmine'nin kendi anlatımıyla verilmiştir. Buna göre: Ev birden aydınlanır, nuranî yüzü dört kadın (Havva, Sare, Asiye, Meryem) gelip Âmine'nin sağına, soluna, önüne ve arkasına dizilirler. Doğum esnasında birçok mucizevî olay gerçekleşir; melekler tespih ede ede odaya gelir, Âmine'nin sağına ve soluna yıldızlar düşer, bütün cihan nurla dolar. Âmine, batıyı ve doğuyu görür, oralarda ve Kabe'de yeşil bayrakların dalgalandığını görür. Allah, Cebrail'e emreder, Cebrail, semavat ve zemin ehlini müjdeler, Cennet'in'in kapıları açılır. Melekler Cebrail'le beraber gelerek Mekke'nin dört tarafına dizilirler. Ansızın susadığını hisseden Âmine'nin eline süt ve bal gibi tatlı bir tas şerbet verilir. Âmine onu içtikten sonra beyaz bir kuş gelerek yanına konar ve o anda Muhammed Mustafa doğar.

Hız. Peygamber'in vilâdet bahsinin Süleyman Çelebi'de Bateyî'ye nispeten daha geniş tutulduğu görülmektedir. Buna bağlı olarak Süleyman Çelebi'de ifâde edilen olay örgüsü de daha zengindir. Süleyman Çelebi'de Hz. Peygamber'in doğumuna ilişkin ilk temas, 138-143. beyitlerinde (s. 95) yer almaktadır. Burada, Âmine Hatun'un Hz. Peygamber'e gebe kalıp doğum zamanı yaklaştığında birçok alametlerin belirdiği, kutsal kitaplarda belirtilen emarelerin bir bir çıkmaya başladığı ve Âmine'nin nasıl bir lütfâ erdiğini anladığından bahsedilir. Bu beyitlerden sonra Hz. Peygamber'in övüldüğü bir bölümden sonra doğum sırasında meydana gelen olayların anlatıldığı bölümle Hz. Peygamber'in doğumundan bahsedilmeye devam edilir. Bu bölümün ilk beytinde doğumun gerçekleştiği gecede Âmine'nin nelere şahit olduğu, Bateyî'dekine benzer bir şekilde, yine Âmine'nin anlatımıyla verilmiştir:

Hız. Peygamber'in doğumunda Güneş pervanesi gibi acayip bir nur, ansızın evden çıkıp göklere yükselir ve bütün cihanı aydınlatır, melekler göklerden saf saf inip evi tavaf ederler, melekler Sündüs adında bir dölşęi hava üzerine dölşedikten sonra mağrib, maşrik ve Kabe'nin damına üç ayrı alem dikerler. Âmine bu manzaraya şahit olunca doğumun yaklaştığını anlar. O sırada duvar yarılıp içinden üç huri çıkar, bu huriler Âmine'nin etrafını çevirip Mustafa'yı birbirlerine muştularlar, yüzlerinin nurunun evi aydınlattığı huriler Âmine'ye "Oğlun gibi bir oğul, cihan yaratılalı beri gelmedi" derler. Ardından, doğacak olan çocuğun ne tür faziletlerle sahip olduğundan uzun uzun bahsederler. 178-191. beyitleri arasında (s. 101-103) bu olup bitenler nakledildikten sonra *Kaside-yi Meliha* (192-215. Beyitler; s. 103-107) bölümünde Süleyman Çelebi, Hız. Peygamber'in doğumunu anlatmaya kaldığı yerden devam eder. Doğumla ilgili bu kısımda anlatılan bazı olaylar şu şekildedir:

Âmine susayınca kendisine bir şerbet getirilir. Bu şerbet kardan ak ve soğuk, şekerden de daha tatlıdır. Şerbeti içtikten sonra Âmine'nin vücudunu bir nur kaplar, bir ak kuş gelerek kanadıyla sırtını kuvvetle sıvazlar ve tam o sırada Hız. Peygamber dünyaya gelir. Bu doğumda anası hiçbir zahmete düşer olmamıştır. Peygamber dünyaya gelince âlemdeki zulmet kaybolur ve yerini nur kaplar. Taşlar, ağaçlar ve kuşlar Hız. Muhammed'i anarlar. Mekke ve bütün sakinleri nura gark olur. Âmine bütün bu acayıplıklara şahit olunca kendinden geçer. Kendine gelince de hurilerin gitmiş olduğunu görür. Oğlu Mustafa'nın yanında olmadığını fark ederek onun hasretine düşer. Bir ara oğlunu evin bir köşesinde Kabe'ye secde eder vaziyette bulur. Oğlunun kundaklanmış, gözleri sürmelenmiş ve sünnetli olduğunu görür. Âmine onu kucağına alacakken gökten Hız. Muhammed'in üç gün boyunca gizlenmesi emri gelir. Ardından yedi kat gök ehli inerek onu ziyaret ederler. Resul'ün doğduğu gece cümle putlar baş aşağı olmuş, kiliseler yıkılıp keşişler altında yok olmuş, Tâk-ı Kisra çatlayıp yıkılmış, Save Denizi yere batmış, Mecusilerin ateşi de sönmüştür. Bunlar bir bir sıralandıktan sonra bir anda Hız. Peygamber'in on dört yaşı anlatılmaya başlanır.

Bateyî ve Süleyman Çelebi mevlidlerinde Hız. Peygamber'in vilâdetinin anlatımında da birinin değinip de diğerinin değinmediği birçok husus bulunmaktadır. Bunun tam aksine ikisinin de müştereken değindiği pek çok husus da bulunmaktadır. Müştereken değinilen hususlardan bazılarını örnekler üzerinden göstermek gerekirse, bunlardan ilk dikkat çeken her iki mevlidde de kutlu doğumun ayın kaçınıcı gün olduğunun bilhassa belirtilmiş olmasıdır:

Diwazdehem helbû şemala dewletê
Amîne mabû tenê der xelwetê (*İlhan, s.91/B.261*)

(*Yükseldi devletin mumu on ikincide / Âmine yalnız kalmıştı halvetinde.*)

Ol rebî'ü'l-evvel ayı nicesi
On ikinci gice isneyn gicesi (*Aymutlu, s.101/B.180*)

Süleyman Çelebi'de doğum gerçekleşmeden önce evin duvarının ansızın yarılıp içinden çıkan üç huri, Bateyî'de dört kadın olarak belirtilmiştir ki bu kadınlar Havva, Sare, Asiye ve Meryem'dir:

Yarılıp divâr çıkdı nâgehân
Üç bile hûrî bana oldu ayân (*Aymutlu, s.103/B.188*)

Min dî xanî rohnî bû gayet belê
Çari jin hatin ji ruknê menzile (*İlhan, s.91/B.264*)

(*Gördüm ki ev aydınlandı, gayet derecede / Dört kadın geldi evin sütunlarından.*)

Ew kî bûn? Hewwa û Sare, Asiye
Ya li pêşim Meryema 'Îmranî ye (*İlhan, s.91/B.269*)

(*Kimdi onlar? Havva, Sare ve Asiye / Önümde olan da Meryem-i İmrani.*)

Mağrib, maşrık ve Kabe'nin üstüne üç bayrağın dikilme hadisesi iki eserde de, Bateyî'deki sancağın yeşil olduğunun belirtilmesi ayrıntısı dışında, aynı şekilde verilmiştir:

Üç alem dahı dikildi üç yire
Her birisi eydeyim nire nire (Aymutlu, s.103/B.184)

Mağrib ü maşrıkda ikisi anun
Biri damında dikildi Kâ'benün (Aymutlu, s.103/B.185)

Keskî aleyek di meğrîb da me dî
Yek li şerqê yek li banê Ke'be dî (Îlhan, s.92/B.274)

(Yeşil bir sancak gördük batıda / Birini doğuda, birini de Kabe'nin üstünde.)

Doğum gerçekleşmeden hemen önce Hz. Âmine'nin susuzluk hissetmesi üzerine eline bir tas şerbet verilmesi iki mevlidde de aynen geçer. Bu şerbetin özelliği Süleyman Çelebi'de kardan daha beyaz ve soğuk, şekerden de daha tatlı ve lezzetli olması şeklinde verilirken, Bateyî de şerbetin özelliği süt gibi beyaz ve bal gibi tatlı olması şeklinde belirtilmiştir:

Susadum su diledüm içmekliğe
Virdiler bir kıf ki tolu şerbeti (Aymutlu, s.105/B.200)

Kardan ağ idi vü hem soğuk idi
Dahi şîrindi şekerden lezzeti (Aymutlu, s.105/B. 201)

Nagehan ez têhnî bûm wê sa'ete
Min dî da destê min tasek şerbetê (Îlhan, s.93/B.279)

(Aniden susayınca o vakitte / Bir tas şerbeti gördüm elimde)

Sipî wekî şîr û şîrîn wek 'esel
Nê ji wî şîr û 'esel bûne mesel (Îlhan, s.93/B.280)

(Süt misali beyaz ve bal gibi tatlı / Zaten o süt ve baldan bu mesel çıkmış.)

Doğumun gerçekleşme anındaki beyaz bir kuşun gelmesi hadisesi ikisinde de mevcuttur; fakat Süleyman Çelebi'de bu daha ayrıntılı verilmiştir. Beyaz kuşun kanadıyla Âmine'nin sırtını kuvvetle sıvazlaması ve Âmine'nin böylece hiçbir doğum zahmeti çekmemiş olması gibi ayrıntılara Bateyî değinmemiştir:

Geldi bir ak kuş kanadıyla benüm
Arkamı sığadı kuvvetle katı (Aymutlu, s.105/B.203)

Görmedi ağrı vü kan su anası
Çekmedi bir zerre andan zahmeti (Aymutlu, s.105/B.205)

Min vexwar û têhnî çû fî'l-hal ji min
Teyrekî sipî hat û ber mala di min (Îlhan, s.93/B.281)

(Sütü içince susuzluk o anda gitti benden / Beyaz bir kuş gelip evimin önüne kondu)

12. Bölüm (s. 94): “Der İkrâm-ı Kıyam Li Vilâdet-i Hayrî'l-Enam (‘Aleyhi Efdalü’s-Salavati ve’s-selam)” başlığını taşıyan bu bölüm, “Esselatu ‘aleyk esselamu ‘aleyk ...” şeklindeki küçük bir salat ve selam bölümüdür ve aynı zamanda 11. bölümdeki vilâdet kısmı ile 13. bölümdeki “Merhaba” bölümü arasında bir geçiş bölümü özelliği gösterir. Buna benzer müstakil bir bölüme Süleyman Çelebi’de rastlanmamaktadır.

13. Bölüm (283-315. beyitler; s. 95-99): “Der Medh-i Habib-i İlahi Seyyidina Muhammed Ki Sahib-i ‘İzz û Cahî” başlıklı 33 beyitlik bölümdür. “Merhaba” bölümü ve vilâdetten sonra meydana gelen olağanüstü olayların tasvirinin ard arda verildiği bölümdür. Bu iki konu bazı nüshalarda iki ayrı bölüm olarak verilmektedir. Merhaba bölümü, Peygamberimizin dünyaya gelmesi üzerine bütün mahlûkatın kendisini karşılamasını tasvir eder. Mevlidin en etkili kısmı olan bu bölümün, okuyan ve dinleyenlerce ayakta durularak icra edilmesi bir gelenektir.

13. bölümün 299-319 beyitlerinde ise Hz. Peygamber’in doğumundan sonra gerçekleştiği belirtilen mucizevi olaylar anlatılmaktadır. “Beyitlerde Hz Peygamber’in, doğar doğmaz hemen secdeye gittiği, parmaklarını gökyüzüne çevirdiği, beyaz bir bulutun geldiği, onu aldığı ve kaybolduğu anlatılır. Bebeğin sarılı bir hâlde tekrar geldiği, başka bir bulutun onu alıp, götürdüğü anlatılır. Âmine, kulağına bir sesin geldiğini söyler: ‘Dünyayı gezdirin, denizleri ve karaları gezdirin.’ Doğumun diğer Peygamberlere duyurulduğu, evin renk renk kuşlarla dolduğu, Hz Peygamber’in güneş gibi parlayan kişiler tarafından yıkandığı, sarıldığı yine bu beyitlerde anlatılır. Mela Bateyî’nin 309’uncu beyitte yazdığına göre doğum sırasında gerçekleşen mucizelerinin haddi hesabı yoktur. Sadece muhtasar olarak söylemiştir. (Kızıl, 2002: 134).”

“Merhaba Bahri” olarak bilinen bölüm Süleyman Çelebi mevlidinin asıl nüshalarında yer almamaktadır. “Bugün de çok beğenilen Merhabâ kısmı Süleyman Çelebi’nin değildir. Bu kısımdaki vuzuh, lirizm, tekrar, dil sâdeliği ve teknik üstünlükler müteakip asırda yazıldığını göstermektedir. Merhabâ kısmının Süleymân Çelebi’ye âit olmadığı kat’î olarak anlaşılmış bulunuyor (Aymutlu, 1995: 26-27).” Her ne kadar Süleyman Çelebi’ye ait olmadığı kesin olarak anlaşılmış olsa da Süleyman Çelebi’ye izafe edilen merhaba kısmının Bateyî mevlidindeki merhaba kısmıyla hem şekil ve hem de anlam yönüyle birebir uyuştuğunu belirtmekte fayda vardır (Bkz: Yanmış, 2012: 120):

Vesîletü’n-Necât

Cümle zerrât-ı cihân idüb nidâ
Çağrışuben didiler kim merhabâ
Merhabâ ey Sırr-ı Furkân merhabâ
Merhabâ ey derde dermân merhabâ
Merhabâ ey âlî Sultan merhabâ
Merhabâ ey kân-i irfân merhabâ
Merhabâ ey cân-ı Bâkî merhabâ
Merhabâ uşşâka sâkî merhabâ
Merhabâ ey rahmeten lilâlemîn
Merhabâ sensin Şefî’l-Müznibîn
Merhabâ ey nûr-ı hurşid-i Hudâ
Merhabâ ey Hakk’dan olmayan cüdâ
Merhabâ ey kurratu’l-ayn-ı Halîl
Merhabâ ey hâs-ı mahbûb-ı Celîl
Merhabâ ey bülbül-i bâğ-ı cemâl
Merhabâ ey âşina-yı Zü’l-Celâl

Mewlûdu’n-Nebî

Cümle zerratê cihan da ev nida
Kirne gazî pêkve gotin merheba
Merheba ey sırrê Furqan merheba
Merheba ey dermanê derdan merheba
Merheba ey ‘alî-sultan merheba
Merheba ey kanê ‘irfân merheba
Merheba ey canê baqî merheba
Merheba ‘ûşşaqê saqî merheba
Merheba ey rahmeten lîl’alemîn
Merheba tu yî Şefî’u’l-muznîbîn
Merheba ey mâh û xurşidê Xuda
Merheba ey tu ji Heq nabî cuda
Merheba ey qurratu’l-‘eynê Xelîl
Merheba ey xasê mehbûbê Celîl
Merheba ey bilbilê bâxê wîsâl
Merheba ey aşînayê Zu’l-Celal

Bateyî’de bu bölümde anlatılan diğer bir husus da Hz. Peygamberin doğumundan sonra gerçekleşen mucizelerdir. Doğumla beraber yaşanan mucizevi olayların önemli bir kısmı Hz. Peygamber’in doğumunun anlatıldığı kısımda verilmektedir. Bunlar 11. Bölümde belirtilmiştir.

Hz. Peygamber’in doğduğu gece Kabe’deki putlar, Save Denizi, İran’daki Kisra Sarayı ve Mecusilerin ateşinin sönmesi ile ilgili mucizeler her iki eserde de benzer şekilde değinilen hususlardır. Kabe’deki putların baş aşağı olmaları hadisesi ikisinde de benzer şekilde verilmiştir:

Ol gice hep bütler oldı ser-nîgûn
Cânına Seytân'un uruldu düğün (Aymutlu, s.113/B.246)

Mun'ekîs bûn wê şevê hindî sanem
Agirê Faris vemirya çû 'adem (İlhan, s.98/B.310)

(O putlar ki baş aşağı oldular o gece / Fars ateşi sönüp yokluğa büründü.)

Bateyî'deki beytin ikinci mısrasında Fars ateşinin sönmesi, Süleyman Çelebi'de Mecusilerin ateşi olarak belirtilmektedir:

Ol mecûsîler odı kim var idi
Nice yıllar idi kim yanar idi (Aymutlu, s.113/B.251)

Kisra ile ilgili mucize, Süleyman Çelebi'de Kisra'nın kuvvetle çatlamasını duyanların akıl ve takatının gitmesi şeklinde verilirken, Bateyî'de Kisra'da çöken kemerlerin sayısı belirtilmiş ve Kisra'yı bir korkunun sardığı vurgulanarak verilmiştir:

Tâk-ı Kisrâ öyle çatladı kati
K'ıştenin gitdi akl u tâkati (Aymutlu, s.113/B.249)

Şeq bû kungir çarideh jê çûne xwar
Xewf û tirsek hate Kisra bêqerar (İlhan, s.98/B.312)

(Kemerleri çatlayıp on dördü yıkıldı / Bir korku sardı o Kisra'yı.)

Save ile ilgili olayda Save Denizi'nin kuruması ortak imaj olarak resmedilmiştir. Süleyman Çelebi bu denizin yerin dibine battığını, ondan eser kalmadığını da eklemiştir. Bateyî ise denizin kurduğunu vurgulamaktan başka "Semave" isimli vadiden de aynı beyitte bahseder:

Sâve bahri yire geçdi ser-teser
Kimse anda bulmadı sudan eser (Aymutlu, s.113/B.250)

Behra Sawe çik bû û hişk û nihan
Wadiya nav lê Semawe bû rewan (İlhan, s.99/B.313)

(Save Denizi kuruyup nihan oldu / Semave Vadisi de revan oldu.)

14. Bölüm (316-336. beyitler; s. 99-101): "Ameden Der An Vakt-i 'Abdumuttalib Ez Ka'be" başlığının verildiği 21 beyitlik bu bölüm, Hz Peygamber'in doğduğu gece gerçekleşen mucizelerin anlatıldığı bölüme devam niteliğindedir. Abdumuttalib'in Kabe'deyken Hz. Muhammed'in doğum müjdesini aldığı sırada Kabe'nin secdeye varması, putların alaşağı olması, meleklerin Kabe'yi misk ve gül sularıyla yıkamaları, Safa ve Merve'nin secde etmeleri, Peygamber'e Muhammed isminin verilmesi ve Peygamber'in doğumundan itibaren üç güne kadar melekler Hz. Muhammed'i tavaf etmedikçe Abdumuttalib'in onu görememesi ve Âmine'nin rüyasında Halime'yi süt anne olarak görmesi gibi pek çok olay bu bölümde ele alınmıştır.

Bateyî'de bu bölümde anlatılan olaylara Süleyman Çelebi'de değinilmemiştir.

15. Bölüm (337-420. beyitler; s. 102-111): "Ameden-i Halime ve Bürden-i Muhammed (Sallallahu 'Aleyhi ve Sellem)" başlığıyla verilen 84 beyitlik bölüm, Halime'nin Hz. Muhammed'e sütannesi olmasını anlatmaktadır. Mekkelilerin çocukları sütannelere vermelerinin bir adet olduğu, Sa'diyan (Beni Sa'd) kabilesinin bu iş için her zaman Mekke'ye geldikleri ve o sene bu kabilenin yaşadığı yerde bir kıtlığın hüküm sürdüğü bölümün başında verilmiştir. Halime'nin dilinden de devamla şunlar aktarılır: Bir gün birkaç arkadaşıyla bir vadiye gitmiştik, orda ot yiyip su içiyorduk. Ansızın nerden geldiği belli olmayan bir ses işittik, "Ey kadınlar! Şimdi Mekke'ye gidin ki o kutlu doğumla bereketlenesiniz. O doğan çocuğa sütanne olan mesrur olsun." Korku bize galip olunca

evlerimize döndük. Sonra eşimle, bu doğumun bizim için bir nasip kapısı açacağını düşündük. Rüyada ansızın birisinin beni bir ırmağa attığını gördüm. Süt gibi beyaz ve tatlı bir nehirden üç dört defa içmem söylendi. İçince göğüslerime süt doldu. Bu rüyayı kimseye söylememem tembihlendi.” Halime, yaşadığı bu olaylardan sonra ailesiyle beraber Mekke’ye gider. Olayların devamında, Mekke’ye doğru yola çıktıkları zaman bineklerinin yavaş gittiği, bunun üzerine kervandan geri kaldıkları, uzun boylu, nurlu birinin bineğe işaret ettiği, “Ey Halime, acele et! Müjde! Muhammed’i alacaksın.” demesi, bineğin hızlanması ve kervana yetişmeleri anlatılır. Abdulmuttalib’in Halime’yle diyalogu ve Muhammed’i Halime’den başka kimseye vermemelerini söyleyen bir sesi duyduğu, Hz. Peygamber’in Halime’nin sadece sağ göğsünden süt emmesi, Âmine’nin oğlundan ayrılışının hüznü, Hz. Peygamber’i taşıyan merkebin Mekke’den dönüş yolundayken Kabe’ye yönelerek üç defa secdeye gitmesi, aynı merkebin normalde çok ağır ve tembel olmasına karşın dönüş yolunda çok güçlü ve hafif bir şekilde yol alması ve bunun sebebinin şaşkınlıkla soran kervandakilere dile gelerek bunda bir gariplik olmadığını ve âlemlerin Rabbinin yarattığı en hayırlı kişiyi taşıdığını söylemesi, burada ifade edilen hususlardır.

Bunların dışında, yine Mekke’den dönüş yolunda yaşanan bazı olaylar Halime’nin ağzından şu şekilde dile getirilir: “40 rahibin, siyah cübbeli bir din adamının yanında olduklarını gördüm. Rahiplere, son peygamberin vaktinin yaklaştığını, işaretlerinin ortaya çıktığını söylüyordu. Onları geçtim, Muhammed’in nurunun şulesi yükseldi. Büyük Uskuf: İmdat! İşte O! Gelin kılıçla öldürelim, rahipler kılıçlarını çekti, peşimizden geldiler, yaklaştılar. Muhammed’in gökyüzüne baktığını gördüm. Gökyüzünden şimşek gibi bir ateş geldi. Hepsini yaktı, öldürdü. O sırada hatiften bir ses gelir: “Uhlîke’l-Kuffâre min Nari’l-Kahhar”. Fudaylî, burayı anlatırken merkebin çok hızlı gittiğini, diğerlerini geçtiğini söylüyor ve bu araya kuyudaki çocuğun kurtarılması ile kâhinlerle ilgili iki olayı kaydediyor. İki olay bittikten sonra kervanın Halime ve ailesine yetiştiğini hep birlikte yola devam ettiklerini söylüyor (Kızıl, 2012: 135-136).”

Süleyman Çelebi’de, burada anlatılanlara tekabül eden herhangi bir bölüm yer almamaktadır.

16. Bölüm (421-489. beyitler; s. 112-120): Hz. Peygamber’in çocukluk döneminde meydana gelen mucizelerin belirtildiği “Vakî’at ki Der Miyan-ı Kabile-yi Beni Sa’dıyan Buden” başlıklı bölüm 69 beyitten müteşekkildir. Bölüm, Hz. Peygamber’in Mekke’den ayrılışı ile Mekke’ye dönüşü arasındaki süreci kapsayan ve Halime’nin kabilesi Sa’dıyanlardaki dönemini konu alır. Hz. Peygamber Sa’dıyan kabilesine ulaşınca rızık ve bolluk da onlara ulaşır. Peygamber’e hiçbir zaman necaset bulaşmaz o yüzden Halime çamaşırlarını yıkamak zorunda kalmaz. Ağaçlar onu görünce selama durur ve vahşi hayvanlar onun yanında uysallaşarak dile gelir. Ayağı kırılan bir koyuna dokunur dokunmaz şifa bulur.

Hz. Peygamber’in göğsünün yarılip mübarek kalbinin yıkanması hadisesi de burada nakledilen mucizelerdendir. Bu acayip olayın idrak edilmesi üzerine Sa’dıyanlar Halime’ye Hz. Muhammed’i kâhine götürmesi tavsiyesinde bulunurlar. Kâhine olayın anlatılması üzerine, kâhinin Hubel dininin batıl kılınacağını anlayarak onun öldürülmesini istediği, bunun ardından ansızın ortaya çıkan iri cüsseli bir adamın mızrakla kâhini öldürdüğü, kâhin ve kavminin helak olduklarından başka, kâhinin yanından dönerken yolda çocuğu kuyuya düşen bir kadını gördükleri, Muhammed’in kuyuya parmağıyla işaret ettiği, ardından suyun yükseldiği, çocuğun bu şekilde kurtulduğu ve Muhammed’e selam verdiği tahkiyeli bir biçimde nakledilir. Bölümün son kısımlarında da Halime’nin Muhammed’i Mekke’ye götürmek için hazırladığı ve son olarak da Mekke’ye girerken “Ey Mekke! Senden gelen, sana geri geldi” şeklinde bir sesin duyulduğu aktarılmaktadır.

Süleyman Çelebi’de bu bölümde anlatılan hadiselerle değinilmemiştir.

17. Bölüm (490-538. beyitler; s. 120-125): Eserdeki “Baz Averde-i Halime Muhammed (Sallallahu ‘Aleyhi ve Sellem) Be Mekke-yi Şerife” başlıklı bu bölüm 49 beyitlik ve Hz. Peygamber’in, sütanesi Halime tarafından Mekke’ye geri getirilmesini konu edinir.

Burada anlatılanlara göre Halime, merkeb sırtında Hz. Peygamberle yola revan olup Kabe'ye yaklaştıklarında “Ey Kâbe! Ey Harem! Senin için aziz biri geldi. İki âlemin Cananı geldi.” şeklinde gaybdan bir ses işitir. Sağına soluna bakınıp kimseyi göremeyince tahayyür içinde kalır. Sesi aramak için biraz uzaklaşıp geri dönünce de Hz. Peygamber'i yerinde bulamaz ve ah û vah etmeye başlar. Orada bulunan ihtiyar bir adam Hz. Peygamber'i bulmak için onu Uzza'nın yanına götürür ve secdeye kapanarak Hz. Peygamber'in yerini sorar. Muhammed ismini duyar duymaz bu sefer putun kendisi secde eder ve dile gelerek ihtiyarı azarlar. Muhammed gelince kendilerinin azl olduklarını, ona karşı utanç içinde olduklarını söyler. Bunun karşısında dehşete kapılan ihtiyar elindeki asasını atarak titremeye başlar. Bu arada Hz Peygamber'in kaybolduğunu öğrenen dedesi Abdulmuttalib de tıpkı Halime gibi gözyaşı dökerek Kabe'ye gelir ve Muhammed'in bulunması için Allah'a yakarır. Tam bu sırada Abdulmuttalib bir ses işitir, bu ses ona, “Hemen Şerefli Tuham'e git, onu orada Yemame diyarının altında göreceksin.” şeklinde seslenir. Abdulmuttalib, denilen yere gider ve Hz. Peygamber'i orada bulur.

Süleyman Çelebi'de, bu bölümde anlatılan hadiselerle temas edilmemiştir.

18. Bölüm (539-563. beyitler; s. 126-128): Bateyî'nin *Mewlûdu'n-Nebi*'sinde eserin tahkiyeli kısmı 17. bölümle sona erer. “Haza Münacat-ı Mevlana Muhammed Batê Rahimallahu Te'ala ve Hem Hatm-i Kitab-i Mewlûd” başlıklı bu son bölüm, isminden de anlaşılacağı gibi eserin hatimesidir. Münacat şeklindeki bu bölüm 25 beyitten oluşmaktadır. Hz. Peygamber'in övgüsüyle başlayan bölümde Bateyî, üç yüz bin ağzı olsa, sabah akşam anlatsa ve bu hâl yüz kıyamet süresi geçene dek devam etse yine de Hz. Peygamber'in güzelliğini anlatmayı bitiremeyeceğini belirtir. Ardından günahlarından dolayı Peygamber'den şefaât, Allah'tan da afv u mağfîret talebinde bulunan Bateyî, ayrıca mevlidi dinleyenlerin dualarının kabul edilmesini, ümmete tabi olan bütün müminlerin cennete girmesini diledikten sonra son olarak da Hz. Peygamber'in âli ve ashabı, nebi ve resuller, evliyalar, müminler, hacılar, gaziler, mevlidin okunduğu mecliste yemek sahibine ve orada hazır bulunanlara, mezheplerin dört imamına, nüshanın âtibine, cümle salihlere ve en sonunda da kendisi için fatiha talep etmesinin ardından eser son bulmaktadır.

Süleyman Çelebi'de eserin son bölümü “Fi Hatimetü'l-Kitap” başlığını taşıyan 645-706 beyitleridir (s. 175-185). Süleyman Çelebi'nin, hatime kısmını daha lirik bir üslupla kaleme aldığı görülmektedir. Dünyanın geçici olduğu, günün birinde herkesin mutlaka öleceği, bu yüzden ölüme hazırlıklı olarak gidilmesi gerektiğinden uzun uzun bahseden Süleyman Çelebi, iyilik yapmak ve Allah'ın emir ve yasaklarını yerine getirmek gerektiğini nasihat yoluyla ifâde eder. Kendisinin ve din kardeşlerinin cennete gitmeleri yönünde dua eden Süleyman Çelebi, bu bölümde eserinin nerede ve hangi tarihte kaleme alındığını da kaydetmiştir.

Bateyî ve Süleyman Çelebi'nin bu son bölümde mahlaslarını kullanma biçimleri birbirine benzemektedir. İkisinde de şairler kendilerini “fakir” şeklinde tavsif etmiş ve dualarına diğer Müslümanları, yani yoldaşlarını da ortak etmişlerdir. Süleyman Çelebi rahmet, Bateyî ise fatiha niyazında bulunmuştur:

Hem Süleymân-ı fakire rahmet it
Yoldaşun iman yerini cennet it (Aymutlu, s.183/B.690)

Bo cemî'ê Muslîmînê salih
Bo feqîrê Bateyî el-fatîhe (Îlhan, s.128/B.563)

(Cümle salih Müslümanlar ve bu fakir Bateyî için el-Fatiha.)

SONUÇ

İnsanlık tarihinde Hz. Muhammed kadar övülmüş ve hayatının her bir safhası edebî bir türe konu olmuş başka bir şahsiyet yoktur. Doğumundan başlayarak nübüvveti, gaza ve fetihleri,

mucizeleri, miracı, güzel ahlakı, tutumları ve söylediklerinden vefatına kadar hayatının her safhası etrafında büyük bir edebiyat teşkil etmiştir. İslam etkisindeki edebiyatta Hz. Muhammed'in vilâdeti çerçevesinde ortaya çıkan mevlid türü eserlerin sayısız örnekleri pek çok Müslüman milletin edebiyatında kaleme alınmış ve müminler tarafından her vesileyle yüzyıllardan beri adeta bir ibadet coşkusu içerisinde okunmuş ve okunmaya devam etmektedir.

Türk ve Kürt edebiyatlarında çok sayıda örnekleri kaleme alınmasına rağmen bu tür, Türk edebiyatında Süleyman Çelebi, Kürt edebiyatında ise Mela Huseynê Bateyî'nin mevlidleriyle özdeşleşmiştir. Bu mevlidlerin, şairlerinden daha fazla şöhret kazanmış olmaları, asırlar boyunca ne derece benimsendiğinin ve yaygınlık kazandığının bir göstergesidir. Hem Türk ve hem de Kürt toplumunda yazıldıkları günden bu yana kandillerde, bayramlarda, savaşlarda, doğumlarda, düğünlerde ölümelerde kısacası hayatın hemen her olayında Mevlid okumak/okutmak temel bir ritüele dönüşmüştür. Bu yönüyle bakıldığında her iki toplumda da mevlid, aynı zamanda ortak folklorik bir ritüele de dönüşmüştür, demek mümkündür.

Şekil ve muhteva özellikleri bakımından farklı yanları olduğu kadar benzer yanlarının da olduğu tespit edilen bu iki mevlid, bugün yazıldıkları dilin edebiyatlarının en önemli klasik eserleri arasında sayılmaktadır. Mesnevi tarzında yazılmaları, aynı vezne sahip olmaları, vasıta beyti kullanmaları, merhaba kısımlarının birbirine çok yakın olması, benzer şekilde Arapça ve Farsça kelime kadrosundan yararlanmaları ve daha birçok özellik bu iki eseri birbirine yaklaştıran biçim özellikleridir.

Muhteva ve olay örgüsü bakımından Süleyman Çelebi ve Bateyî mevlidlerinin birbirleriyle çok uyuşmadığı tespit edilmektedir. Söz konusu farklılık eserin giriş kısmında kendini hissettirmekte, Süleyman Çelebi'nin daha çok Allah'ın birliği ve zikri ile bu zikrin faziletlerine yoğunlaştığı, Bateyî'nin ise Allah'a şükür ve yakarışı ön plana çıkardığı görülmektedir. Şam'daki 70 yahudinin Mekke'ye gelerek Hz. Abdullah'ı öldürme teşebbüsleri ve bu teşebbüsün Allah'ın emriyle akim kalması, Âmine'nin babası Veheb'in kızını Hz. Abdullah ile evlendirmeye niyet etmesi, Âmine ve Abdullah'ın evlenmesi ve bu çerçevede anlatılan hususlar, Âmine'nin hamilelik sürecinde gördüğü rüyalar, vilâdet gerçekleşirken Abdulmuttalib'in Kabe'deki durumu, Hz. Peygamber'in sütannesi Halime'ye verilmesi, Sa'diyan kabilesindeyken Hz. Peygamber'le ilgili çeşitli mucizelerin yaşanması, Hz. Halime'nin sütannelik vazifesinin bitmesi ve Hz. Peygamber'i geri getirmesi, Hz. Peygamber'in Kabe civarındayken kaybolması ve buna benzer pek çok konu veya olaya Süleyman Çelebi mevlidinde değinilmemiştir.

Hız. Peygamber'in çeşitli yönleriyle övülerek her fırsatta mucizelerinden bahsedilmesi ve mevlid okumanın faziletlerinin sıralanıp bu konuda teşvikte bulunulması her iki şairin de müşterek olarak üzerinde durdukları başlıklardır. Bunların yanı sıra varlık âleminin yaratılması, Nûr-ı Muhammedî'nin mahiyeti ve bunun yaratılan ilk varlık olması, diğer her şeyin Nûr-ı Muhammedî için yaratıldığı, Nûr-ı Muhammedî'nin Hz. Peygamber'in ataları vasıtasıyla doğumuna kadar intikal ettirilmesi, Hz. Peygamber'in vilâdeti, doğum olduğu gece yaşanan olağanüstü durum ve hadiseler ve doğumdan sonra gerçekleşen ilginç hadiseler de ele alınan ortak konular arasında gösterilebilir. Süleyman Çelebi ve Bateyî'nin söz ortak konu veya olayları ele alırken, bunların işleyiş tarzları arasında farklılıklar bulunabileceğini ve olayların ayrıntılarını ifâde etme biçimleri arasında farklılıklar olabileceğini de belirtmek gerekir.

Bu çalışmanın sınırlı kapsamında iki mevlidin şekil ve muhteva karşılaştırması üzerinde durulmuş olsa da, bunun gibi karşılaştırmaya konu olabilecek daha pek çok başlık bulunmaktadır. Osmanlı'daki Fetret döneminin hemen ardındaki dönemin ağır psikolojisiyle yazılmış *Vesiletü'n-Necât* ile *Mewlûdu'n-Nebî*'deki ahlakî nitelikli öğütler ile bunların didaktik yönlerinin de irdelenmesi faydalı olacaktır. Hz. Peygamber'in hayatını konu edinmeleri münasebetiyle birer siyer-i Nebi örneği olan bu mevlidlerin, kaynaklarına her ne kadar değinildiyse de bu konu daha derinlikli incelenmeye

değer bir başlıktır. Edebî olmaları dışında aynı zamanda dinî birer metin de olan Süleyman Çelebi ve Bateyî mevlidlerinin değerlendirilmeyi bekleyen bir başka hususiyeti de ehl-i sünnet düşüncesini halk arasında benimsenmesine katkıları ve onları okuyan müminleri, yabancı ve zararlı telakkilerden korumasıdır. Zira Süleyman Çelebi ve Bateyî mevlidlerindeki fikrî arka plan ehl-i sünnet telakkisine sıkı sıkıya bağlıdır.

KAYNAKÇA

- Adak, Abdurrahman (2017), “Destnivîsên Mewlûda Melayê Bateyî di Arşîva A. Jaba de: Nasandin û Analîz”, *The Journal of Mesopotamian Studies*, C. 2/2, s. 1-29.
- Akdağ, Soner (2008), “Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i Üzerine”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 36, s. 81-98.
- Aksoy, Hasan (2007), “Eski Türk Edebiyatı'nda Mevlidler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 5, S. 9, s. 323-332.
- Aksoy, Hasan (2004), “Mevlid (Türk Edebiyatı)”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 29, s. 482-484.
- Akyılmaz, Semra (1999), “Mevlit ve Türk Edebiyatında Mevlit Türü”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 13, s. 195-202.
- Aymutlu, Ahmed (1995), *Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerif*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Belenkuyu, Bekir (2015), “Edebiyatımızda Esmâ-i Nebî, Peygamberimiz (SAV)'in İsimleri ve Esmâ-i Nebî Metinleri”, *Turkish Studies*, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 10/4 Winter 2015, p. 167-196 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7816> ISSN: 1308-2140, Ankara-Turkey.
- Çetin, Osman (1987), “Tarihte İlk Resmî Mevlid Merasimleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. II, S. 2, s. 73-76.
- Demirci, Mehmet (1997), “Hakikat-i Muhammediyye”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 15, s.179-180.
- Doskî, Tehsîn İbrahim (2015), “Jêderên Mewlûda Melayê Bateyî”, *Beytüşşebap ve Molla Hüseyin Batevî Sempozyum Bildirileri*, İstanbul: Şırnak Üniversitesi Yayınları, s. 139-145.
- Durmuş, İsmail (2004), “Mevlid (Arap Edebiyatı)”, *İslam Ansiklopedisi*, Ankara, C. XXIX, s. 480-482.
- Efe, Adem (2009), “Türk Toplumunda Mevlid Merâsimlerinin Yeri ve Fonksiyonları (Isparta Çevresi Örneği)”, *DEÜİFD*, XXIX, s. 9-30.
- Ertekin, M. Zahir ve Ertekin, Nurettin (2017), “Kurtedîroka Mewlûdnameyên Kurdî”, *Şarkiyat Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Genişletilmiş Özetler Kitabı*, Diyarbakır: Şarkiyat Bilim ve Hikmet Vakfı Yayınları, s. 149-155.
- Ertekin, M. Zahir (2015), “Yekem Mewlûda Kurdî û Bandora Wê ya Li Mewlûdên Dû Xwe”, *Beytüşşebap ve Molla Hüseyin Batevî Sempozyum Bildirileri*, İstanbul: Şırnak Üniversitesi Yayınları, s. 183-199.
- Eroğlu, Süleyman (2010), “Edebî Bir Tür Olarak Mevlitler, Şekil Özelliklerine Dair Bazı Değerlendirmeler”, *Uludağ Ün. Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 18, s. 125-142.
- Hüseyin, Vassaf (Rebiulevvel 1328), “İlk Mevlid-i Serif Cemiyeti Ne Zaman Teşekkül Etti?”, *Sırat-ı Müstakim*, C. 24, 5, s. 24-25.

- İçli, Ahmet (2012), “Yaratılışın Öyküsü Olarak Mevlid: Mevlid ve Mitoloji İlişkisi”, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/3, Summer 2012, p. 1499-1516, Ankara-Turkey.
- İlhan, Ziver (2013), *Mewlûda Melayê Bateyî, Mardin Artuklu Üniv. Türkiye’de Yaşayan Diller Enst.*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mardin.
- Kızıl, Hayrettin (2012), “Diyarbakır ve Çevresinde Yazılmış Mevlitlerin Konularına Göre Tasnifi Denemesi”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, S. VII, s. 116-150.
- Köprülü, M. Fuad (2003), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mazıoğlu, Hasibe (1974), “Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler”, *Türkoloji Dergisi*, C. VI, S. 1, s. 31-62.
- Pekolcay, Necla (2005), *Mevlid, Süleyman Çelebi*, İstanbul: Sufi Kitap.
- Pekolcay, Necla (2004), “Mevlid”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 29, s. 485-486.
- Pekolcay, Necla (1992), *Mevlid-Süleyman Çelebi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Sadîni, M. Xalid (2013), *Bateyi, Mela Huseynê, Jiyan, Berhem û Helbestên Wi*, İstanbul: Nûbihar Yayınları.
- Sadîni, M. Xalid (2015), *Molla Hüseyin-i Bateyî, Mevlid-i Şerif/Mewlûda Nebî*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Şeker, Mehmet (2004), “Mevlid (Osmanlı’larda Mevlid Törenleri)”, *İslam Ansiklopedisi*, C. XXIX, s. 479-480.
- Timurtaş, F. Kadri (2005), *Mevlid (Vesilet’ün-Necât), Süleyman Çelebi*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Okiç, M. Tayyib (1975), “Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin Tercümeleri”, *Atatürk Üniv. İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, S. 1, s. 17-78.
- Okiç, M. Tayyib (1976), “Çeşitli Dillerde Mevlidler”, *Atatürk Üniv. İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, S. I, Erzurum, s. 17-24.
- Othman, Hayder Mohammed (2016), *Di Helbestên Melayê Bateyî de Hizr û Rûxsarê, Van Yüzüncü Yıl Üniv. Yaşayan Diller Enst.*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Van.
- Örnek, Sedat Veyis (1995), *Türk Halk Bilimi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yanmış, Mehmet (2012), “Diyarbakır’da Mevlid Geleneği ve Bazı İller ile Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Uludağ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 21, S. 1, s. 115-133.
- Yavuz, Kemal (2007), “Mevlid’in Türkçe Kaynakları Şerhleri ve Mevlid Metni Üzerine”, *Süleyman Çelebi ve Mevlid-Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, İstanbul: Osmangazi Belediyesi Yayınları, s. 61-86.